

Polsko 1980-82: Třídní boj a krize kapitálu

Henri Simon

I. K diskusi o třídách za kapitalismu v jeho východní zóně panství

Tato práce se pokouší analyzovat boje polských dělníků od léta 1980 do dneška. Je plodem kolektivního úsilí několika soudruhů z *Echanges*. Je třetím ze série textů. První dva byly: *Capitalisme et lutte de classe en Pologne 1970-71* (od kolektivu ICO, 1975) a *Le 25 juin 1976 en Pologne* (Henri Simon, 1977).

Vývoj kapitálu v Polsku a třídní boje, které jej doprovázely, se mohou zdát specificky polské. Polsko v roce 1980 skutečně mělo velmi specifické charakteristiky: velkou třídu rolníků, kteří vlastnili svoji půdu; rovnováhu mezi západním a východním kapitálem v rapidně se industrializující ekonomice; poměr sil vychýlený ve prospěch dělníků, které nešlo udržet v rámci stávajících ekonomických a politických struktur; a nezávislou masovou organizaci, katolickou církev, která byla protiváhou jediné legální masové organizace, komunistické strany.

Tyto specifické charakteristiky se nenacházely v žádné jiné zemi ruského imperialistického bloku ani v Rusku samém. Stejně jako hnutí v letech 1970-71 a 1976 ani hnutí v roce 1980 se zdánlivě nesetkalo s žádnou přímou reakcí dělnické třídy v těchto zemích, ačkoli je spojuje stejná forma panství kapitálu. Je to ale jen zdání. Jisté je, že ruským blokem se nesla hlasitá ozvěna a že tamní dělníci jsou si velmi dobře vědomi, čeho polští dělníci dosáhli. V lednu 1981 jeden horník z Doněcké pánve řekl: „O Polsku víme všechno, ale co můžeme dělat? Stojíme za polskými dělníky, ale je-li dnes napadeno Polsko, zítra bude řada na nás.“ (Řekl to v rámci rozhovoru uveřejněného 9. ledna 1981 ve *Financial Times* [Londýn] a uskutečněném Alexejem Nikitinem, jenž byl následně internován v psychiatrické léčebně.)

V Rusku je ekonomický vývoj přes šedesát let – a v „lidových demokraciích“ přes třicet let – v rukou třídy kapitalistů (specifické neoburžoazie), která byla otevřeně totalitní a vládla skrze diktaturu bolševické strany. Tato forma panství odpovídala potřebám chvíle: primárně vykořevení nesmírné masy rolníků a jejich přeměna na proletáře a ještě k tomu ochrana rodícího se národního kapitálu před jakýmkoli zahraničním ekonomickým vlivem. Po druhé světové válce se tatáž forma aplikovala na země anektované Ruskem, a to včetně těch již industrializovaných jako Východní Německo a Československo. V zemích tak odlišných jako například Východní Německo a Polsko po roce 1945 ale existovaly i odlišné problémy. Paradoxem je, že se tatáž forma centralizované kapitalistické moci dokázala adaptovat stejně tak na vyspělou průmyslovou strukturu, jako byla ta východoněmecká, neboť odpovídala potřebám kapitálu (a vyšší efektivity), jako na zaostalou strukturu, jako byla ta polská (kde administrovala rozvoj země). Za fasádou ruského vojenského panství však panovala všemocná ekonomická realita a ovlivňovala postoje národních komunistických stran. Zdánlivě identická rouška stranického centralismu maskovala pozoruhodně odlišnou společenskou a politickou realitu. Problémy, s nimiž se Polsko střetávalo, byly paralelou problému, které prožilo nebo stále ještě prožívalo Rusko. Politické a ekonomické struktury v SSSR byly pozůstatkem z doby formálního panství kapitálu. Tyto struktury byly udržovány určitými zpozdilými složkami, které držely ekonomiku ve stavu polozaostalosti, ačkoli ta již z velké části přešla do stádia reálného panství. Problémem kapitálu byla masová výroba spotřebního zboží, uplatnění moderních výrobních technologií s vysokou produktivitou – jmenovitě získání pole pro ničem neomezované fungování kapitálu. To vše předpokládalo simultánní transformaci systému panství v odlišný systém, v systém kompatibilní s daným vývojem a se změnami v třídní struktuře, které se týkají zejména rolnictva a těch, kdo se nalézají na střední příčce ekonomické a politické hierarchie (tyto skupiny připomínají střední třídy v západní větvi kapitálu). I když třídní boj v Polsku může mít specifické rysy, jasně nastoluje tyto problémy. Bude výsledkem tohoto boje počátek transformace struktur ve východní větví kapitálu?

Mezinárodní krize kapitálu přivedla hospodářskou krizi v Polsku. Měrou, jakou byl celý polský systém industrializace založen na zahraničním obchodu, zejména se západní větvi kapitálu, znemožňovalo omezování tohoto obchodu jeho fungování. Polští dělníci se znovu vzbuřili, když se vládnoucí třída snažila přenést břímě na ně, jmenovitě vyšší míru extrakce nadhodnoty. Nečelila ale v této době krize každá kapitalistická země stejným problémům? Jestliže boj dělníků v Polsku jasně a brutálně odhalil povahu krize kapitálu ve východní větvi, odhalil zároveň povahu světového kapitálu.

V západní větvi kapitálu se již za „řešení“ krize – tedy zvýšení míry zisku – nepovažovalo zasahování politiky do ekonomických záležitostí, ale svoboda manažerů ekonomiky, svoboda, kdy kapitál není omežován politickou nebo státní kontrolou.

V předešlých desetiletích dal vývoj kapitálu na východě vyrůst konfliktu uvnitř samotné třídy kapitalistů, a to mezi politiky (kontrolujícími stranu) a technokraty (kontrolujícími ekonomiku). Zdá se, že tato doba skončila. Nikdo v třídě kapitalistů již nepopírá naléhavost ekonomických a politických reforem, i když panují neshody ohledně toho, jaké metody použít. Ptáme se, jestli konflikt uvnitř vládnoucí třídy v Polsku a v dalších zemích východní větve kapitálu, konflikt ohledně ekonomických reforem vedoucích k větší „svobodě“ (tedy k větší produktivitě práce prostřednictvím kompletnějšího „poddanství“), není třeba specifickým případem v globálních tendencích mezinárodního kapitálu. V národním rámci se kapitál snaží třídního boje využít jako páky k vyhození zpozdilých sil ze svého středu (těch, které jdou proti jeho současným potřebám) a nahradit je důvěryhodnějšími nástroji panství. Jenže třídní boj nelze zkrotit. Polsko skýtá pozoruhodný důkaz, že krize kapitálu, tedy krize interakce mezi ziskem a třídním bojem, nešetří ani tzv. „socialistické“ země.

Na východě stejně jako na západě volná ruka pro kapitál rozhodně neznamená větší „svobodu“ pro dělníky. Vzhledem k závažnosti krize zisku a reakcí dělnické třídy na ni struktury kapitálu oscilují mezi dělením se o správu kapitálu s dělníky a jejich co nejagresivnějším potlačením. V tomto ohledu je Polsko jakožto národní entita jen jedním specifickým případem obecné krize kapitálu. Samosprávné proudy v Polsku jsou paralelou obdobných proudů v ostatních industrializovaných zemích. Vojensko-policejní represe je zase paralelou těch nejbrutálnějších represí – totalitních v rozvojových nebo industrializujících se zemích, selektivních v zemích industrializovaných. Kapitál se svým vlastním vývojem fakticky dostal do pasti. Moderní technologie, které se díky konkurenci hodně šíří, nemohou být zcela efektivní v totalitárním kontextu nebo v kontextu řízené chudoby. Nicméně krizi ziskovosti a třídní boj lze překonat pouze tehdy, bude-li moc kapitál svobodně zvýšit vykořisťování. Díky vzájemnému prolínání ekonomik obou větví kapitálu jsou neúspěchy a krize jedné země neúspěchem a krizí kapitálu jako celku. Situace v Polsku ještě více akcentuje krizi, která zuří všude, a dále zintenzivňuje třídní boj. Otázkou tak dnes není, co bude s Polskem, ale kde se chaos objeví příště – na západě nebo na východě?

II. V Polsku třídní boj nikdy neskončil

III. Nový svět: od cen masa k přímé demokracii

IV. Třída sjednocená za změnu světa

V. Nezávislé odbory: nová opora třídy kapitalistů

Vznik a vývoj „nezávislých“ odborů ve východní větvi kapitalismu demonstroval jak důležitost autonomního sebeorganizovaného hnutí, tak potřebu kapitálu dát mu určité meze. V Polsku, kde se nejrůznější zájmy projevují skrze instituce kontrolované stranou, v rámci ekonomických a vojenských směrnic panujícího imperialismu, dynamika hnutí zatlačila zpět hranici mezi kapitálem a prací. Nesmírné naděje, které si toto hnutí neslo v červenci a srpnu 1980, sice inspirovaly vytváření spontánních orgánů boje, ale o šest měsíců později muselo hnutí pracně definovat hranici mezi sebou a těmito orgány, které se staly permanentními a vládou uznávanými. Hnutí tak muselo redefinovat formu a obsah svého boje. Takto postupuje třídní boj.

Již jsme se zmiňovali o názoru stále častěji vyjadřovaném v obou větvích kapitálu (zejména v letech 1970 a 1976), že má-li mít kapitalistické Polsko naději, že se vyhne těmto periodickým přímým konfrontacím mezi dělníky a politickou mocí, bude muset nalézt regulační mechanismus, nástroj analogický s odbory v západních zemích. Tento názor vedl k poznání, že mašinérie polské třídy kapitalistů není adekvátní (byl-li vůbec někdy). A tak na jedné straně „prozápádní demokratický“ proud obhajoval modifikaci státní moci, která by dosáhla rovnováhy mezi různými třídami, jež v polské společnosti skutečně existovaly, samozřejmě rovnováhy výhodné pro třídu kapitalistů. Na druhé straně proud obhajující spíše ekonomickou než politickou demokracii považoval zřízení západní demokratické formy (zejména na rovině odborů) za nemožné kvůli pozici Polska ve východním kapitalistickém bloku a kvůli obecným tendencím mezinárodního kapitálu. A tento proud přišel s programem participace a samosprávy.

Při absenci zprostředkujících institucí (ani strana ani oficiální odbory nemohly takovou roli začít hrát) vystoupily do popředí jiné schválené nebo tolerované organizace, aby ono vakuum vyplnily, i když mediace původně nepatřila mezi jejich funkce.

Jednou z těchto organizací byla katolická církev, o níž lze říci, že hraje podobnou úlohu, jakou v 60. letech 20. století sehrála za Franka ve Španělsku. Polský disident A. Smolar k této úloze již v srpnu 1980 poznamenal: „V situaci tvrdého konfliktu se [církev] stane důležitým faktorem sociálního smíru.“ Walesa to mnohem později (březen 1981) potvrdil, když mluvil o kardinálovi Wyszyńském: „Kdyby nezasáhnul, nikdy bych ty stávky nedokázal ukončit.“

Další organizací byl KOR. Skupina intelektuálů povzbuzená dělníckými akcemi v roce 1976 vytvářela obranné výbory, které se navzdory represí během pěti let vyvinuly v zárodečné odbory. V roce 1980 se v těchto výborech angažovala jen hrstka militantů a intelektuálové vydávali noviny *Robotnik*, které se pokoušely sloužit jako koordinační prvek. Jeden z vůdců KOR, Kuroň, roku 1980 prohlásil: „Mezi dělníky máme jakýs takýs vliv a můžeme jej ještě zvětšit, protože dělníci potřebují pomoc, informace a radu. Naší odpovědností je pomáhat

dělníkům, aby se organizovali do nezávislých, institucionálních skupin, buď do dělnických komisí, nebo odborů, a nebo, aby převzali kontrolu nad státem řízenými odbory.“ *Robotnik* navrhoval počáteční program: dělnické komise podle španělského vzoru. Počátkem roku 1980 se Walesa pokusil jednu zřídit v továrně Electro Montaz, kde mu vyhrožovali propuštěním. Nepovedlo se mu to. To ho pravděpodobně 22. srpna 1980 přimělo říci: „Události se daly do pohybu moc brzy, nebyli jsme připraveni.“ Tato stručná věta je velice výmluvná: „událostmi“ má na mysli autonomní akce dělnické třídy a „my“ znamená polskou politickou opozici, pár set členů KOR (včetně asi třiceti aktivistů), mezi něž patřil kdekdo od katolíků až po víceméně marxisty-leninisty, kteří chtěli reformovat polskou stranu. „Událostí“, jmenovitě autonomní aktivita polské dělnické třídy, byly „pro opozici začátkem houževnatého boje, protože vycítila, že je jedinečná příležitost vybojovat si permanentní politické ústupky – zejména odborářská práva – a protože ji nechtěla promeškat“ (B. Guetta v *Le Monde*, 19. srpna 1980). Avšak nehleď na úmysly, KOR a zárodečné odbory byly nástroji dostupnými dělníkům v jejich boji. Dělníci je využívali a po jistý čas si je osvojili. Jakmile propukla nová stávka, stávkující ihned uvědomili KOR a tak díky všem západním médiím, která v Polsku byla, a díky již existující síti, která se rychle rozrůstala, žádný boj napříště nezůstal v izolaci, každý se o všem doslechl. Novinovými reportážemi a příkladem se formovala soudržnost dělnické třídy k novému útoku.

K tomuto skoku na vyšší rovinu došlo v červenci a srpnu 1980, kdy se stávka rozšířila natolik, že si vytvořila svoji vlastní širokou organizaci a dřívější prostředníky redukovala na poradce. Baluka, bývalý předseda štetínské stávkového výboru z roku 1970, měl ve svém hodnocení pravdu: „Současná vlna je mnohem zralejší než cokoli, co jsme zažili v minulosti. To už není živelná a místní vzpoura. Je to odhodlaný odpor, který čerpá z cenných zkušeností předchozích let a z organizačních aktivit stávající opozice.“

A není to náhodou, že k takové události došlo během desetiletí 1970-80. Gierek doufal, že moc strany a třídy kapitalistů zachrání prosazováním industrializace, takže chtěl kopírovat politiku západoevropských států z 50. let 20. století. Protože však zachoval (a měl k tomu dobré důvody) tytéž ekonomické, společenské a politické struktury i po varovných signálech roku 1976, tak jen zhoršil obtíže, které chtěl překonat. S postupem industrializace se stále zvyšovala potřeba odlišné metody panství. Sílicí povědomí o tomto stavu vytvářelo latentní krizi a působilo rozkoly v samotné třídě kapitalistů, zejména pak v ekonomické byrokracii a stranických řadách. Existovala tedy určitá společná základna snah dělnické sebeorganizace, které reagovaly na požadavky boje, a tendenci směřujících ke strukturální reformě, které vycházely ze samotného vládnoucího aparátu. Již před rokem 1980 doporučení četných skupin ekonomů, podnikových ředitelů, intelektuálů a politiků připomínala kritiku hláсанou opozicí. Jak se třídní boj zintenzivňoval, narůstala i polarizace uvnitř vládnoucí třídy.

Za příklad řetězu událostí, které vedly ke zrodu odborů, mohou posloužit události ve varšavské továrně na traktory Ursus. Roku 1976 byl Ursus jedním z center spontánní aktivity. Tentokrát byl znovu jedním z prvních podniků, které se připojily k odporu proti zvýšení cen masa, k němuž došlo 1. července 1980. Jedním z 15% nestraničných delegátů byl zvolen tříměsíční militant KOR, který byl členem oficiálních odborů a který se chopil iniciativy a chodil od party k partě a svolával shromáždění. Každý přišel a souhlasil, že řeknou NE zvyšování cen a ANO stávce. Byl zvolen stávkový výbor, který se bezprostředně po stávce přeměnil v permanentní dělnickou komisi. Ta se později stane jádrem nových odborů. Baluka tento vývoj popsal následovně: „Když se to vezme kolem dokola, stávka vychází z jedné konkrétní dílny nebo podniku, který je součástí konkrétního průmyslového komplexu, a velmi rychle se šíří do všech ostatních. Dělníci vypnou stroje a shromáždí se v halách, aby diskutovali. Atmosféra je klidná a příležitostné návrhy vyjít do ulic jsou zavrhovány. Dělníci chtějí mluvit s vedením podniku. V továrně Ursus jeden činitel základní stranické organizace chtěl, aby se dělníci, kteří jsou členy strany, vrátili do práce. Nejenže odmítli, ale dokonce se zorganizovali, aby tak vyloučili možnost, že budou použiti jako stávkokazové.“ Po tomto obdivuhodném popisu hnutí zdola ale dodal: „Potřebujeme především pevný, permanentní svazek mezi různými podniky tvořený zástupci volenými stálými dělnickými komisemi nebo militanty nezávislých odborů. Takové skupiny existují jen v Katovicích, Gdaňsku a Štetíně a momentálně nemají mnoho kontaktů. Jedním z nejdůležitějších výdobytků nedávných stávek je, že dělníci z Ursusu si zvolili dělnickou komisi, která se nerozpustila a dál jedná ve jménu dělníků.“ Jazyk, kterým mluví, odhaluje, co politická opozice od třídního boje očekávala. V jiném článku byl Baluka ještě explicitnější a velice podobný jazyk používají i další „vůdce“. Konstatoval, že většina stávkových výborů se po skončení stávky nerozpustila a zdůraznil, že „budoucnost Polska závisí na tom, zda se nám podaří zajistit zásadní změny. Prvním krokem tímto směrem musí být založení nezávislých odborů. Současná jednání s úřady jsou vynikající příležitostí zvolit si zástupce, z nichž se později stane personál odborů.“ Přesně to se stalo v průběhu událostí v srpnu 1980. Ve dvou lublinských čtvrtích již stávka předběhla hnutí, které se doposud omezovalo na jednotlivé továrny. Organizace nabyla celoměstského rozměru a zvolená delegace nevyjednávala s vedením místních podniků nebo s místními politickými vůdci, ale s vůdci celostátními.

Balukovo „my“ je obdobou Walesova „my“. Jeho tvrzení, že koncem července 1980 neexistovala téměř žádná provázanost, je v souladu s Walesovým tvrzením: „Nebyli jsme připraveni.“ Zdá se, že v Gdaňsku, kde se až do poloviny srpna nic nedělo, se „odboroví militanti“ nepokusili vyvolat nějakou reakci na výbuchy jinde v Polsku. Byla to vlastně vláda, kdo změnou své politiky vyprovokoval explozi v Gdaňsku – identický vzorec jako při stávce v továrně Ursus. Lokální šíření stávky bylo rovněž identické s děním v Lublinu, ale gdaňská stávka svými požadavky a geografickými rozměry obě předchozí situace předčila. Ačkoli se stávka nepochybně šířila díky spontánnosti boje i díky zakládání organizací řadových dělníků (tovární stávkové výbory), centrální kontrolu nad ní – kterou všichni ze zřejmých taktických důvodů akceptovali – postupně ztratili obyčejní dělníci ve prospěch politické opozice. Z tohoto hlediska vidíme již zmiňované sblížení dvou proudů – jednoho uvnitř strany a druhého vně – zasvěcených reformě systému. Celé autonomní hnutí se tu sblížilo s konfrontací mezi dvěma proudy v třídě kapitalistů.

Je jisté, že pro velkou většinu dělníků vytvoření nezávislých odborů vědomky či nevědomky odpovídalo tomu, čeho chtěli stávku dosáhnout: permanentní strukturu, kde by mohli vyjadřovat svá přání a kterou by měli pod kontrolou. 18. srpna 1980 to řekl jeden mistr z loděnic: „Teď a tady je hlavní začít budovat oficiálně tolerované nezávislé odborové hnutí. Jestli se nám to díky těmto stávkám podaří, pak získáme hodně. Co se našich dalších požadavků týče, budeme na nich pracovat v budoucnu“ (*Financial Times* [Londýn], 19. srpna 1980). Tyto snahy proletariátu o založení odborů se často přirovnávají ke snahám proletariátu v již industrializovaných zemích v druhé polovině

devatenáctého století. Co se Polska týče, je toto přirovnání platné, srovnáme-li poměrný význam různých společenských tříd: rolnictva, proletariátu, středních tříd, vládnoucí třídy. Zdá se, že buržoazní demokracie má pro ně své kouzlo – porobené třídy více či méně věřily ve fikci parlamentarismu. V Polsku však ve skutečnosti existovala tendence k úplnému zničení buržoazní demokracie. Když Walesa prohlásil, že „politika jej nezajímá,“ vyjadřoval dělnickou kritiku parlamentarismu. S rozjezdem modernizace Polska byly parlamentaristické sklony napadeny nástupem reálného panství kapitálu, výrobními technologiemi a metodami vládnutí, které k moderní společnosti patří.

Tou dobou již Gdaňské dohody právně uznaly nezávislé odbory, které existovaly již několik týdnů. Ihned se však začaly objevovat konflikty mezi nově ustaveným aparátem a členskou základnou. Třídní kolaborace mezi opozičními „odborníky“ a stranickými „liberály“ se stala zjevnější. Rodící se odborová byrokracie se snažila nastolit „svoji“ vládu nad členskou stávkou, aby tak schválenými stávkami mohla předvést svoji skutečnou sílu. Již dříve jsme se zmínili o restrikcích uvalených na divoké stávky, které v Gdaňsku propukly po září 1980. Tak jako v industrializovaných zemích i zde se kolaborace odborů s kapitalistickou mocí projevovala spíše ekonomicky než politicky. Když se Walesa opětovně zapřísahal, „Já jsem odborář, nejsem politik,“ nemohl se vyjádřit lépe. Jeho činnost byla přesně taková, jakou dnes odbory v moderní ekonomice provádějí. 25. srpna 1980 prohlásil, „Stávky jsou tím nejdrazším vyjednávacím prostředkem. Nezávislé odbory jsou jediným možným způsobem jak zajistit efektivitu ekonomiky,“ a 31. srpna po podpisu dohod dodal: „Po celou dobu stávky jsme měli na mysli zájmy národa a budeme na ně myslet i zítra, 1. září, až se vrátíme do práce. Stávka skončila.“ Zde si můžeme připomenout výše citovanou poznámku, že v této chvíli „se věci začínají vyvíjet nezávisle na komkoli.“ Zákonná existence instituce v kapitalistické společnosti znamenala, že její síla nevycházela ani tak moc z jejího odhodlání pokračovat v boji, který vedl k jejímu vzniku, ale spíše z autority, kterou jí třída kapitalistů připsala, když ji „uznala“ za vyjednávačku a navíc *jedinou* vyjednávačku.

Tento rys této instituce se stal minimálně tak významným, jako záležitosti, které bude diskutovat a řešit ve prospěch kapitálu. Ideální model odborů v západním stylu, které vyjednávají o ceně pracovní síly, rychle ustoupil sílící otevřené intervenci ve snaze o zachování sociálního smíru a ekonomické efektivitě. Odbory do značné míry usilovaly o udržení a upevnění zákonné moci, která by jim tuto intervenci nadále umožňovala. Všechny debaty o legalizaci, o přístupu do médií, o ochraně odborníků, o přerozdělení majetku starých odborů byly více než cokoli jiného obranou instituce. Zdá se paradoxní, že hnutí, které dorostlo nesmírného významu v podzemí a kterému se podařilo vytvořit síť kontaktů a novin, usilovalo o „záruky“ od státu v době, kdy by mu mnohem příhodnější poměr sil dovozoval pokračovat původně nastoupenou cestou.

V rozhovoru pro německý časopis *Der Spiegel* z 8. září 1980 Rakowski (který později sloužil jako spojka vlády s odbory) tuto situaci dobře shrnul: „Je to naprostá pravda, že existence nezávislých odborů není slučitelná se stávajícími strukturami, ale co se mne týče, již několik let podporuji názor, že náš socialistický systém v Polsku by se měl změnit... Vůbec si nejsem jistý, že dlouhodobě může pokračovat existence dvojích odborů. Zkušenost nás naučí. Nedávné události nám ukázaly cestu... Navíc si myslím, že heslo nezávislých odborů je přiznačné a dočasné. Když se rozhlédnu po světě kolem sebe, nikde nevidím odbory, které by bránily zájmy dělníků až do úplného konce... Osobně bych byl velice rád, kdyby nastoupil tento nový typ odborářského vůdce, který když uvidí účetní záznamy, porovná kapacity s produktivitou a uzná, že dělníci ne vždy uposlechnou jeho výzev. V tomto bodě bychom měli spatřovat skutečný charakter a cíle nových odborů a míru, do jaké přejímají zodpovědnost za výrobu.“ Když představitel KOR, Litynski, referoval o dohodách dosažených začátkem září 1980 v dolech, konstatoval: „Dosažené dohody jsou velice pokrokové. Nové odbory v dolech dokonce přiměly ředitelství, aby jim přiznalo stejný počet placených delegátů jako oficiálním odborům. Situace je docela nezvyklá, protože předsedou a místopředsedou výboru jsou členové strany. Předseda odborů je ukázkovým příkladem typu, který je dnes mezi mladými lidmi běžný. Nemá ani ponětí, co je to kolektivní aktivita. Zdá se, že se spontánně chová spíše jako nějaký západácký odborář.“

Ačkoli naskočili do rozjetého vlaku, až když se věci daly do pohybu, přeci jen se tito opoziční militanti a aktivisté stejně jako establishmentoví reformátoři z oficiálních odborů nebo strany přidali a doufali v transformaci a zdánlivě sdíleli naději dělníků. Proto byli na počátku bojů tak rychle akceptováni. Jejich naděje však byly poměrně jiné. Staniszkis si v říjnu 1980 všiml, že hnutí řadových dělníků je pro přímou demokracii, „proti všem institucím a veškeré hierarchii... za minimální hierarchii... za účast na rozhodování.“ Kdežto „militanti“ povětšinou chtěli založit organizaci, v níž by měli přísnou kontrolu nad její politikou. Staniszkis zdůrazňoval, že „při své aktivitě v ilegálních odborech si vyvinuli pravou stranickou mentalitu a nechtěli se dělit o to, co získali.“ Tento postoj nevysvětluje vše. V současném Polsku vznik odborů a jejich faktický růst ve stávkových výborech přivedl do těchto organizací politické militanty, kteří před tím byli aktivní v katolické církvi, v pracovních skupinách intelektuálů nebo ve straně, v podzemních sdruženích, jako byl KOR, nebo v zárodečných odborech. Svoji vlastní existencí se „nezávislé odbory“ staly jakousi stranou neboli organizací připravenou poskytovat vedení v té míře, do jaké byla komunistická strana relativně na ústupu (a v té míře, do jaké nešlo stranu zásadně reformovat).

Těžko se určuje, jaká byla struktura stávkových výborů, ale zdá se, že na mnoha místech, jako třeba v Gdaňsku, je adoptovali a přijali bez opozice v počátečním nadšení z boje. Víme ale, jak proběhlo finální formování odborů, a že k němu došlo hlavně v Gdaňsku. Jádro odborů pocházelo z Gdaňského prezidia, které bylo samozvané, a v MKS bylo zastoupeno jen dvaatřicet stávkujících podniků. Pak jich byly čtyři stovky, ale nikdo další nebyl do Prezidia zvolen ani přibrán. Tento orgán se stal prezidiem odborů v Gdaňsku a fakticky samotné Solidarity, ale z jeho asi patnácti členů byli jen dva dělníci. Rozhodující úlohu v něm hráli intelektuálové (mimo jiné inženýr z loděnic a předseda gdaňské studentské organizace). Od začátku mezi plénem delegátů a prezidiem existoval hierarchický vztah. Vedle prezidia stáli „odborníci“ (které v jednu chvíli chtěli gdaňští dělníci vyloučit), jimž se dařilo fungovat jako čím dál tím více rozhodující tajný výbor. Navíc jistě ožehavé problémy (jejichž řešení by nepřijala ani úzká základna prezidia ani plénum) se řešily na soukromých schůzkách Walesy s Jagielskim a pak byly prezentovány jako hotový fakt. Všeobecná shromáždění dělníků, která by se rozhodovala mezi různými postoji, se nikdy nekonala. Byly jen schůze, na nichž dělníkům předkládali „dosažené výsledky“.

Staniszki odhalil, že ve stejnou dobu, kdy „elity“ (než se z nich stali odboráři) diskutovaly s vládními úřady o ceně a dalších tématech, v Gdaňsku probíhaly mezi členy prezidia skryté diskuse o potřebě cenzurovat bulletin, který denně vycházel z loděnice a zůstal nezávislý na přímé kontrole MKS. Od samého začátku vyjednávání MKS odhodil svoji politiku dvou mítinků denně a i v prezidiu samém se prakticky nehlasovalo.

Tento způsob fungování se přenesl i do odborů Solidarita, takže se změnil jen jméno. Stanovy přijaté v polovině září v Gdaňsku volaly po zvolení odborových funkcionářů do tří měsíců. Volby se však nekonaly až do července 1981 a členská základna znatelně váhala, zda se má obtěžkávat administrativní mašinérií. Sjezd se konal v září 1981. Vyznačoval se týmiž druhy konfliktů, které převládají v odborových organizacích na západě: mezi obhájci struktury založené na lokalitách, které se regionálně federují, a obhájci vertikální struktury postavené na průmyslových sektorech. Do té doby divoké stávky vykazovaly agresivní opozici mezi místními členskými základnami a celostátními koordinátory z Gdaňského prezidia. Stanovy přidělily lvi podíl již etablovaným: jedna polovina Národního výkonného výboru byla složena ze samozvaných zástupců a jen polovina sestávala z představitelů zvolených sjezdem delegátů, a to na období tří let.

Jak jsme již řekli, nic z toho nebyla náhoda. Tyto koncepce sice prosazují jedinci, ale ti se chápou jako nositelé nějaké konkrétní funkce v této kapitalistické společnosti. Kuroň, jehož koncepce odborů byla velice centralistická (oproti Walesovi, který byl větší taktik a usiloval o zachování pozic katolické frakce, aniž by se definitivně spojil jen s jedním postojem), definoval svoji představu funkce odborů v *Le Monde* z 9. ledna 1981: „Upřímně věřím, že anarchie a dezintegrace státu jsou nevyhnutelné, pokud silná sociální hnutí neřeknou jasně a jednoznačně, co chtějí, jaká jsou jejich očekávání a v jakých mezích operují... Chceme-li přesvědčit miliony našich krajanů, aby přijali restrikce, které považujeme za nezbytné, musíme jim jasně sdělit důvody a cíle“ [zvýraznil H. S.]. „Aby přijali restrikce,“ to je opravdu velmi zdařilý popis představy kapitálu o funkci odborové činnosti. Odráží se na všech rovinách moci. Politické rovině se dostává větší pozornosti, ale dopad je větší na rovině ekonomické, protože právě tam musí dělníci „přijmout restrikce“ nejen jako slova, ale ve své zkušenosti každodenního vykořisťování. *Guardian* [Londýn] 6. listopadu 1980 poznamenal, že Walesa občas mluvil spíše jako předseda vlády než jako buřičský odborový předák a citoval jej: „V oblastech jako zemědělství, strojírenství a stavebnictví potřebujeme technologickou pomoc ze zahraničí. Potřebujeme, aby přijeli zahraniční odborníci a ukázali nám, kde děláme chyby a poradili nám jak naše problémy vyřešit... [Solidarita] doufá, že bude zastupovat přímé zájmy pracujících a že se rovněž aktivně zapojí do úsilí o lepší řízení, vyšší produktivitu a větší výkon...“ Odborářská role, kterou měla Solidarita sehrát v kapitalistickém Polsku našich dní, to vše ale překonala. Tato role si žádala, aby se odbory integrovaly na rovině pracoviště a – jako druhý extrém – jako *politický* orgán na celostátní rovině politického rozhodování.

Na druhém konci sociálního spektra, v podniku Ursus, v lednu 1981 – šest měsíců po událostech zmiňovaných dříve v této kapitole – bylo 83% továrních dělníků členy Solidarity, 7% patřilo k oficiálním odborům a 10% bylo nezařazených. Jeden z představitelů Solidarity, slévárenský inženýr, prohlásil: „Naší politikou je spolupracovat s vedením továrny.“ Takže, když stranická organizace chtěla vyměnit ředitele, místní Solidarita mu přišla na pomoc a on tak zůstal na svém postu. Místo něj byl vyměněn tajemník stranické organizace v továrně. Šest továren Ursus zaměstnává 17 000 dělníků. Každý den své stížnosti předkládali jednomu z padesáti delegátů Solidarity. Ty sahaly od problémů s peněží a příspěvky až po požadavky ohledně pracovních podmínek. Ursus sloužil jako test nového pokusu o „samosprávu pracujících“. 10. března 1981 byla zřízena stočlenná rada složená ze zástupců Solidarity, oficiálních odborů a strany. Solidarita chtěla dohlížet na rozhodování o výrobě. Rada ale měla být „poradním orgánem odborníků, který by dohlížel na distribuci fondů a byl nápomocný při zlepšování pracovních podmínek, avšak nepřebíral by funkce ředitele nebo vedoucího personálu.“ Spíše než cokoli jiného to byla organizace spoluřízení. Jak takovéto organizace fungují, dobře víme z různých evropských zemí (Francie a západní Německo).

8. července 1981 se v Leninově loděnici v Gdaňsku konala první národní konference Hnutí za samosprávu pracujících v Polsku. Do tohoto hnutí patřilo 150 největších podniků Polska. Delegáti, kteří se sešli v Gdaňsku, pocházeli ze sedmnácti průmyslových skupin, kde existovala nějaká forma rady pro dělnickou správu, podobná modelu v podniku Ursus (popsaný výše). Uvnitř nových místních organizací, ale přitom na jejich periferii, se zakládaly nátlakové skupiny, které shromažďovaly pouze představitele odborů z velkých továren (mezi 17 000 a 30 000 dělníky). Tyto skupiny se začaly organizovat začátkem roku 1981 a do konce dubna přišly s několika stanovisky, které podle nich byly žádoucí pro efektivní fungování ekonomiky (samozřejmě ekonomiky kapitálu):

- přerušit stávky a snažit se, aby k nim nedocházelo; nenavrhovat zvyšování mezd;
- výměna informací a doporučení s administrativou a stranou;
- přístup do médií.

Návrhy diskutované na konferenci 8. července šly ještě dál. Jejich cílem byla naprostá „nezávislost“ podniků. Kontrola by se prováděla finančními nástroji: úvěry, daně a úrokové sazby. O této „ekonomické reformě“, která měla podporu mezi některými reformátory ve straně, se pobavíme později.

Toto hnutí přezdívané „Síť“ se rychle rozšířilo do 3000 podniků. Vůdce Solidarity nemohli toto hnutí členské základny dlouho ignorovat a museli požadovat podíl na řízení s velice rozsáhlou zodpovědností. Požadavek samosprávy – jmenování vedoucích podniku, účast na rozhodování – pravděpodobně vznikl jako reakce na tlak řadových dělníků (kteří chtěli, aby se jim řídicí pracovníci zodpovídali) a dozorčího personálu. V podniku Ursus takovéto návrhy podporovali střední odborářské kádry. K dispozici máme jen málo podrobností. Jedinými zdokumentovanými případy jsou Ursus a doly Debienko. Vedle toho v Gdaňsku existovala viditelná spolupráce mezi předáky místní Solidarity a reformátory ze strany v námořní loděnici a velkých továrnách. Některé zdroje udávají, že více než tisíc továren si vytvořilo „rady pracujících“ a že mnohé z nich se rozhodly, že vedoucí pracovníky budou vybírat podle „schopností“ a ne podle jejich

oddanosti straně. Parlament schválil zákon o samosprávě, podle nějž měli politici a odboráři zastávat různé posty: některé pozice měly zůstat pod kontrolou strany a jiné měly být „plně samosprávné“. Zdá se pravděpodobné, že cílem této legislativní úpravy měla být regulace situace, která vznikla, aniž by si toho Solidarita a strana byly vědomy. Tento pokus o změnu struktur kapitalistického managementu náhle ukončila vojenská intervence.

Konflikty uvnitř Solidarity plynuly z nemožnosti usmířit její pozici coby odborů západního typu (prostředníci mezi členskou základnou a kapitalistickou mocí) s její tendencí zcela se integrovat do systému. „Samosprávná skupina“ se soustředila na realizaci této integrace na té nejzákladnější rovině kapitalistické výroby a moci, v podniku. V praxi ekonomičtí reformátoři a reformátoři z odborů spolupracovali na prosazování „nezávislého“ statutu podniků a na této rovině neexistovaly téměř žádné problémy, které by bránily integraci odborů do státu. „Nezávislost podniku“ (jmenovitě větší svoboda pro kapitál stanovit pružné zákony pro vykořisťování práce) byla fakticky navrhována v opozici jen proti jedné složce třídy kapitalistů – centralistické složce soustředěné ve straně.

V Polsku, tak jako v každém kapitalistickém systému, bylo zásadním problémem jak získat z námezdní práce co nejvíce, a to jakýmkoli metodami. Nové odbory si tak či onak rychle našly místo, které jim vývoj kapitálu přidělil. V západních zemích se často rozdíly mezi odborovými organizacemi a autonomním hnutím částečně nebo i do značné míry zastírají tím, že v poválečném období expanze kapitálu – a dokonce i dnes – mohl kapitál udržet systém v chodu tak, že udělal několik ústupků, které se kanalizovaly skrze odbory a zajišťovaly minimální leč nutnou participaci. V Polsku třídní boj a snaha vládců vyřešit výslednou totální krizi systému vytvořily naléhavou potřebu ustavit důmyslnější struktury, které by odborům dovolily účastnit se na správě kapitálu. Nejen, že tyto pokusy narážely na již etablované instituce, ale co je důležitější, polský kapitál neměl, co jiného by dělníkům nabídnul, než to, čeho se mohli zmocnit rozsáhlými a vyčerpávajícími boji. Propast mezi imperativy třídní kolaborace a nepřátelstvím dělníků k samotnému systému a ke kapitalistickému vykořisťování jako takovému se neprojevala jen vlnou sílících divokých stávek, ale také dennodenním odmítáním systému, o němž byli dělníci přesvědčeni, že jim nemá co nabídnout. Nebyly to již politické akce, ale akce, které postihovaly samotné základy kapitálu a které se znovu staly politickými, avšak na rovině, kde se pojily spíše s destrukcí systému než s jeho reformou.

Když v tomto světle „dělnická organizace“ pohlédla na problematiku odborů, jediným východiskem byla snaha nabízet politická řešení, která by jí dovolila hrát svoji úlohu. Rozvoj samosprávné sítě již odbory donutil, aby se staly jejími koordinátory na té nejvyšší rovině, když navrhovaly samosprávu jako to nejlepší řešení jak zajistit přežití systému a návrat k „normálnímu“ vykořisťování práce. Do roku 1981 již nebylo možné tvrdit, že Solidarita jsou prostě odbory. Byla „také sociálním hnutím uvědomělých občanů odhodlaných pracovat pro nezávislost Polska“ (proslav ke sjezdu 9. září 1981). Vše hnalo Solidaritu tímto směrem. Nejen obvyklá dynamika „dělnické organizace“ v kapitalistické společnosti. Jelikož totalitní kontrola nad médii a stranický monopol bránily veškerým samostatným projevům a všem mýtinkům na politická témata, každá politická frakce kvapně využívala existence Solidarity a poměru sil mezi kapitálem a prací, aby tuto organizaci použila jako politický odrazový můstek. Tak, jako otřesy roku 1976 umožnily vzestup KOR a podzemních odborů, boje v letech 1980-81 vedly k tomu, že veškeré hnutí pohltily politické kontroverze, v nichž názory sahaly od ultranacionalistických po trockistické, a to zejména poté, co se sama Solidarita stala spíše politickým než odborovým tělesem. 12. září štětínský předák Solidarity prohlásil, že se domnívá, že „odbory dnes mají lidi schopné sestavit novou národní vládu,“ a že má „dojem, že je svědkem zrodu politické strany.“ Jako v každé jiné monolitní politické organizaci, i zde se vynořilo několik politických proudů, které se snažily reagovat na to, co považovaly za příčiny toho, že dělníci odmítají systém. Konflikt mezi členskou základnou a odborovou byrokracií se stal konfliktem mezi členskou základnou a politickým aparátem. Jedna cesta tedy padla: Solidaritu, která se zrodila, aby byla odborářskou mediátorkou, sama logika systému vymrštila směrem k politické moci. Čím více ztrácela svoji sílu jako reprezentantka členské základny, tím více usilovala o politickou legitimitu a tak se vystavovala rozmarům imperialismů.

Rozhovor, který Walesa v prosinci 1981 poskytl časopisu *Playboy*, nepochybně vyjadřoval jen jeho osobní názory, ale přesto jasně naznačoval směřování Solidarity: „Pomohu straně, kdykoli bude zdiskreditovaná nebo začne mizet. Nic jiného tady neexistuje. Stranu nemůžeme svrhnout. Nemůžeme ji připravit o její moc. Měli bychom ji zachovat... Dnes je vše organizované tak, že strana se stará o všechno. Kdyby tu jednoho dne již strana nebyla, znamenalo by to peklo... My bychom ale měli vytvářet podmínky této straně příznivé.“

Příznačné je, že Walesa něco takového prohlásil právě ve chvíli, kdy materiální nutnost a odmítnutí všech pokusů o reformu třídou kapitalistů nutily dělníky i řadové odboráře rozjet ekonomiku řízenou dělníky pro dělníky – zvláště pak v oblasti Lodže (popsáno dříve). Stejně tak příznačné je, že několik členů a odborníků z národního výkonného výboru mělo na toto hnutí, které se rozjelo nejen slovně, ale i fakticky, negativní názor a že jeden z hlavních odborníků šel až tak daleko, že je nazval „ultralevicovým“. Ačkoli již bylo téměř po všem, titíž vůdci oživilí ideu „aktivní stávkou“ jakožto taktiku proti vládě, která se uchýlovala k použití síly. Tvář v tvář hnutí členské základny (byť se tehdy mohlo jevit mnohoznačně) vůdcové Solidarity zaujali v zásadě stejný postoj jako kapitalističtí vůdčové.

Nakonec tak Solidarita opakovaně demonstrovala svoji neschopnost kontrolovat vlnu divokých stávek a plnit svoji úlohu odborů. Může, vzhledem k míře krize polské ekonomiky a odporu hnutí řadových dělníků, všechny tyto problémy vyřešit státní převrat? Očekává-li kapitál, že obnoví funkčnost ekonomiky, a očekává-li, že toho dosáhne kontrolou nad dělníky, bude muset přijít s něčím jiným než jen s armádou v továrnách, stranou ovládanými odbory nebo se vzkříšením Solidarity.

V rozhovoru s Oriánou Fallacci uveřejněném 23. února 1982 v [londýnských] *Times* definoval Rakowski úkoly vojenské vlády: „Zprvu, obnovit ekonomiku; zadruhé, obrodit odbory a vzkřísit Solidaritu s právem stávkovat, ale nikoli narušovat; a třetím krokem je nabídka konkrétních návrhů různým politickým silám.“ V dřívějším prohlášení (16. února 1982) zazněly tyto záměry ještě jasněji: „Momentálně by se mělo odborové hnutí zmrazit,“ a „i když stávky nebudou zakázány, měly by se používat až jako poslední možnost... Regionální struktury v rámci odborů budou zrušeny a odbory by se měly organizovat podle profese.“ Na sedmém plénu POUP, 24. února 1982, Jaruzelski hovořil

o „rekonstrukci silného odborového hnutí, nezávislého a samosprávného.“ Ve stejné době se článek v [londýnských] *Sunday Times* (14. února 1982) pokoušel definovat, jaká by mohla být taktika vlády v problematice odborů: „Pokud chce zlikvidovat neklid mezi lidem, pak musí vrazit klín mezi dělnické členy Solidarity a jejich poradce: opoziční infrastrukturu. Jiný způsob jak vybudovat poddajné a krotké odbory neexistuje.“ Pravděpodobně touto cestou se nový režim vydá, ale v západní i východní větvi kapitálu se vždy berou do úvahy jen šéfové a vůdcové, kteří podněcují masy. Stejná logika vedla vojenský režim k uvěznění veškerého personálu Solidarity a po roce k zadržení jen vůdců KOR. Tato logika zcela přehlíží tu skutečnost, že je to ekonomická a sociální situace, co určuje situaci politickou a nikoli naopak. Řadové pracující od toho, co zbylo ze Solidarity či z její části, která se obnovila v podzemí, neodtrhly selektivní kroky vlády proti vedení odborů a jeho poradcům. Odtrhla je spíše činnost, kterou tato organizace – před vojenským pučem i po něm, před represí i po ní – musela provádět, aby zachovala svoji existenci tváří v tvář hnutí řadových dělníků.

Jakmile vláda ohlásila své směrnice (které Solidarity formálně nevylučovaly), přeskupila se tato organizace kolem dvou pólů: jedním pólem byli řadoví pracující, kteří vytvořili záplavu více či méně autonomních továrních organizací s neformálními koordinačními sítěmi; druhý pól sestával z funkcionářů, kteří unikli zatčení a kteří se přes své kontakty s členskou základnou snažili zachránit Solidarity takovou, jaká byla před vojenským pučem. Hlavní starostí členské základny byla obrana, hledání účinných a případných obranných prostředků. Starostí aparátu byla konsolidace, navazování kontaktů, testování hesel, organizování hnutí, aby si u vlády napravil reputaci a etabloval se jako užitečný prostředník. I tak byl poměrně velký nesoulad mezi uvězněným Walesem, který řekl, „I s úkoly omezenými na čistě odborové aktivity, jako je bezpečnost práce a platy, a dokonce i s omezeným právem na stávkou stojí za to bojovat,“ a Bujakem, funkcionářem podzemního výboru Solidarity, který 11. května 1982 vypíchnul, že „Zásadním faktorem, který může vládu donutit, aby se s námi dohodla, je hospodářská situace. Odbory by měly demonstrovat, že po dosažení kompromisu by se otevřela reálná příležitost ke stabilizaci, jelikož dohoda je jediným způsobem, jak může Polsko znovu získat přístup k obchodování se západem a k mezinárodním úvěrům.“ Tento nesoulad ukazuje, že Wales se chápal jako odborový vůdce a Bujak jako vůdce politický, a oba očekávali, že naleznou členskou základnu, na níž by mohli založit svoji cestu k moci. Otázkou je, proč vojenské úřady a odboroví vůdcové nedosáhli dohody, jelikož se zdálo, že hovoří stejným jazykem. Důvodem bylo, že modifikace a úpravy výjimečného stavu odborovou otázkou nijak zásadně nezměnily: moderní kapitalistická ekonomika musí odbory měnit ve stále integrovanějšího mediátora při řízení pracovních sil.

Po dubnu 1982 se vztahy mezi obnoveným aparátem Solidarity a členskou základnou (i když jednala ve jménu Solidarity) vrátily tam, kde byly před intervencí armády: aparát členskou základnu vůbec nekontroloval a nedokázal ji shromáždit na své platformě. Ze stejných důvodů jako dříve se tak aparát musel tvářit jako politický prostředník a stále více se ztotožňoval s KOR – i když se vláda snažila vůdce KOR izolovat vězením. Je pochopitelné, proč tehdy katolická hierarchie Solidaritě radila, aby „omezila své politické ambice“ a proč se Rakowski v projevu k parlamentu 5. května 1982 znovu zmínil o „obnově nezávislého a samosprávného odborového hnutí“, a přitom zahrnul Solidarity, která se podle něj stala „opoziční politickou silou“.

V prohlášení z vězení datovaném 22. dubna 1982 Kuroň deklaroval, že jedinou alternativou je přímá akce proti vládě: „Proti síle se lze postavit jedině silou a úřadům se to musí jasně ukázat...“ Jedinou metodou jak dostat pod kontrolu více či méně neukázněné vzpoury bylo organizovat „silné centralizované hnutí odporu“. V podstatě taková byla cesta, po které se Solidarity pokoušela jít – samozřejmě, že s určitými variacemi. Jestliže Kuroň byl pro útok „zaměřený na odstranění stanného práva“, realističtější Bujak obhajoval budování hnutí vzájemné pomoci a sebevzdělávání stejně jako Bogdan Lis, který prohlásil, že je třeba „vyhnout se frontálnímu střetu s komunistickými úřady.“ 31. srpna 1982 Guetta v *Le Monde* zdůrazňoval, že „to není Prozatímní národní výbor, kdo znepokojuje úřady, ale tisíce a tisíce těch, kdo vydávají, kopírují, distribuují... čtou.“ Chtělo by se dodat, že rovněž těch, kdo konají.

Výzkum provedený v září 1982 odhalil, že 90% dělníků chtělo návrat Solidarity a následujícího měsíce se na první pohled zdálo, že vláda je poštelila, když zavádí nové zákony o odborech, a přitom zcela ignoruje předchozí historii. Soudržnost členské základny a skutečnost, že se jí povedlo vyhnout se kontrole všech aparátů (což se dělo i před prosincem 1981), vyvolávaly nesnesitelnou situaci, kterou vojenské řešení nijak nerozřešilo. Hned po pár měsících si vláda uvědomila, že její plány zahrnující Solidarity nefungují, protože základní problém, který vedl k vojenskému puči (jmenovitě problém panství nad pracovními silami), nezmizel. Rakowski to uznal, když řekl, že je nutné „současné odbory postavit mimo zákon a začít znovu od nuly.“

V přímé konfrontaci mezi represivní silou kapitálu a dělníky byl viditelný realismus obou stran. Realismus členské základny lze spatřovat v celé škále reakcí. Tu nejviditelnější jsme již zmínili: členská základna se distancovala od obnovené Solidarity, i když tatáž členská základna přijímala název Solidarity. Další reakce se objevily v podnicích a moc se toho o nich neví. Lze se domnívat, že sahaly od ignorování zvláštních výborů zřízených ve všech velkých podnicích, aby pomáhaly přiděleným představitelům armády dohlížet na práci, až po jistou spolupráci s těmito výbory. V továrně Nowa Huta, která zaměstnává 36 000 dělníků, a kde byli všichni předáci Solidarity pozatýkáni a delegáti členské základny vyhnáni, byl výbor složen pouze ze zástupců strany, kteří byli přímo podřízeni Vojenské radě pro spásu národa. Oproti tomu v továrně na traktory Ursus, která zaměstnává 16 000 dělníků, z nichž jen deset bylo uvězněno, výbor obsahoval bývalé členy Solidarity, kteří se nijak neskryvali se svým záměrem založit další odbory.

Realismus vlády lze spatřovat v novém zákoně o odborech, který parlament schválil 8. října 1982. Všechny stávající odbory byly zrušeny a projektovala se postupná rekonstrukce nových odborů: do konce roku 1983 odbory na podnikové rovině; do konce roku 1984 jejich organizování do celostátních průmyslových svazů; do konce roku 1985 národní konfederace. Na podnikové rovině mohlo odbory založit jen padesát zaměstnanců a stanovy musely být v souladu se zákonem, který obsahoval četná omezení. Zásadní omezení vyžadovalo povinnou arbitráž při řešení konfliktů a umožňovalo legální stávkou jen po komplikované proceduře.

Navzdory výzám podzemního Národního výboru Solidarity a i přesto, že se členská základna považovala za Solidaritu, zákon byl schválen bez vážnějšího odporu. Když byl však zákon uveden v život, úřady narazily na daleko slabší souhlas, než očekávaly: ze 40 000 velkých podniků jen 16 000 s asi třemi miliony dělníků si do srpna 1983 založilo „své“ odbory. Panoval široce rozšířený nezáměr, a to zejména mezi mladými dělníky a vedoucími kádry. Nadšením nesršeli ani členové strany. Ale tak, jako v případě zvláštních výborů je tento postřeh zobecněním velmi odlišných situací, pro něž máme jen málo příkladů. V Katovicích se 21. října 1983 konal první sjezd nové Federace hornických odborů. Ta zastupovala 150 000 ze 400 000 horníků. Polovina členů byli patolízalové a druhá půlka tam byla proto, aby zjistila, co se dá v mezích nového zákona dělat. Předseda Martyniuk byl bývalým členem Solidarity a prohlásil: „Budou-li si to zájmy dělníků vyžadovat, jsme připraveni využít našeho práva na stávkou; požadujeme společné rozhovory o mzdách a pracovních podmínkách, o pracovních sobotách a pracovních nedělích údržbářských part.“ Během rozhovorů byl patrný silný odpor ministra řídicího dolu, tedy šéfa. Postoje a chod věcí ale připomínaly „normální“ odbory na západě. 8. prosince 1983 si 9500 dělníků z Varšavských oceláren svobodně zvolilo novou radu pracujících. Mezi kandidáty byli bývalí aktivisté Solidarity, včetně těch, kteří předtím byli věznění. Nezdá se však, že by to bylo typické, jelikož na jedné straně dělníci bojkotovali většinu voleb do rad a na straně druhé si ve straně stoupenci tvrdě linie stěžovali, že jim nový zákon o samosprávě neponechal téměř žádný vliv. V ocelárnách se objevily podzemní letáky, které zvolení rady pracujících podporovali jako šanci „prolomit atmosféru pasivity a negativismu“ mezi dělníky. Na konci prosince 1983 se 1780 dělníků ze 13 800 zaměstnanců automobilky FSO Zerán stalo členy „nezávislých a samosprávných odborů“, ale ty soupeřily s tovární radou pracujících, která byla demokraticky zvolena ještě před pučem v prosinci 1981 a nadále fungovala, o to, kdo bude řídit pracovní síly.

Podzemní organizace Solidarity si byla sice vědomá, že její členská základna se stáhla, ale nevěděla jak dál, aby definovala novou taktiku. Nakonec je třeba souhlasit s poznámkou, kterou měl k Solidaritě Guetta v *Le Monde* z 24. listopadu 1982: „Odbory jsou teď pouhým předvojem, který si hledá cestu.“ Po neúčinných stávkách, které vládě způsobily jen naprosto minimální potíže, nemělo vedení Solidarity jinou volbu než si přiznat pravý stav věcí: zaprvé svoji izolaci od členské základny a zadruhé výslednou nemožnost účastnit se vládních projektů na budování odborů více odpovídajících potřebám polské ekonomiky. Někteří předáci obhajovali návrat k legální činnosti, a přitom nechali členskou základnu, ať se organizuje sama (především tak vzali na vědomí situaci, na niž neměli skoro žádný vliv). Další předáci obhajovali rozvoj podzemního tisku, který by formoval aktivisty pro budoucnost (zde je patrná tendence KOR vytvářet politickou organizaci, která si počká na další dělnickou revoltu, aby se do ní vložila). Středovou pozicí mezi těmito dvěma extrémami byl entrismus do nových odborů, kde by militanti Solidarity vyvažovali jiné tendence. Zde se tedy Solidarita měla rovněž omezovat povětšinou na politickou a ideologickou roli.

Povšimněme si na tomto místě Walesy, jehož osud byl v některých ohledech stejný jako osud dalších předáků Solidarity, ale díky jeho odborářské roli se lišil. Masové hnutí využívalo organizační vůdce jako svoje nástroje, ale ti věřili, že to oni stvořili masové hnutí. Došlo ale k odlivu tohoto hnutí a změnilo formy, takže vůdcové zůstali na suchu a zoufale kolem sebe hledali proudy, po nichž se dříve vezli. U Walesy to bylo ještě zjevnější než u ostatních. Ti, kdo obsadili polské vládní struktury, jej hodnotili správně. V rozhovoru s Fallacciovou uveřejněném v [londýnských] *Times* 22. února 1982 Rakowski prohlásil: „Některé lidi v církvi již unavuje... Šušká se tedy, že církev zvažuje možnost, že by jej opustila.“ V jiném prohlášení (pro *Newsweek* v lednu 1983) Rakowski řekl: „Pro jistou sociální skupinu je Walesa stále jakýmsi symbolem.“

Walesa již nemohl být považován za hlavu Solidarity, z níž se stala tajná organizace s podzemními vůdci a sledující politické cíle. Tvrdit, že Solidarita zůstala odborovou organizací, která nadále fungovala ilegálně, není správné, protože podzemní hnutí bylo od odborů zcela odlišné. Co se Walesy týče, ten věřil v odbory a považoval se za odborového předáka, kterého zajímají jen odborové záležitosti. Ale jelikož Solidarita již nebyla odborovou organizací, nýbrž politickou skupinou vedenou lidmi, kteří vedli KOR, Walesa nebyl nic jiného než odborový generál bez armády. Svoji popularitu odborového bosse si ale nepochybně zachoval – popularitu, kterou by býval ztratil, kdyby se Solidaritě bylo povedlo stát se tradičními odbory.

Jeho popularita přetrvávala díky mylnému dojmu polských dělníků, že Solidarita vyjadřovala jejich zájmy. Solidarita zmizela v důsledku státního převratu, než se konflikt mezi členskou základnou a administrativou stal viditelným. Konflikt tak zůstával jen latentní, protože Solidarita sice měla tendenci stát se tradičními odbory, ale ta se nikdy neobjevila otevřeně, protože události neustále Solidaritě bránily, aby se této role zhostila. Nyní existovaly dvě samostatné entity: Solidarita se do značné míry stala disidentským politickým hnutím a Walesa symbolem.

Byla to významná změna a dokonce i církev ji musela vzít do úvahy. Vliv církve se odvozoval od rolnictva a její vliv mezi dělníky byl důsledkem rapidního přesunu rolnického obyvatelstva do průmyslu. Aby si udržela svoji autoritu, církev musela zaujmout smířlivé a realistické postoj a musela usilovat o vztahy, které by udržely sociální smír. Papež s arcibiskupem Glempem neměli jinou alternativu, než pracovat na usmíření s vládnoucím režimem. Tito dva duchovní mohli vypadat jako přirození spojenci Solidarity a Walesy, pokud ovšem tito zůstávali v mezích zákona a měli dobře definovanou funkci. Když se ale Solidarita začala přesouvat do podzemí a směrem k ilegálnímu a politicky konkurenčnímu KOR, a když se z Walesy stal odborový generál bez armády, církev tyto potenciální spojence zavrhl. S ohledem na zachování sociálního smíru dosáhl Jaruzelski s církvi kompromisu.

Postoj církve však nezničil Walesův symbolický význam. Walesa byl symbolem, který režimu objektivně sloužil jako opora: usmířoval utlačované s jejich utlačovateli.

VI. Třídy a kapitál v Polsku: třída kapitalistů v přechodu

Dříve než kombinované účinky třídního boje a ekonomické krize vedly k rozruhu v létě 1980, vývoj kapitálu v Polsku již postihl struktury různých společenských tříd. Vládnoucí třída, třída kapitalistů, sestávala asi z 200 000 rodin situovaných ve straně, oficiálních odborech, administrativě a podnikové správě. Tato třída se snažila zachovávat pomocí osobního obohacování (skandály, které v tomto směru hnutí odhalilo, byly jen špičkou ledovce), privilegovaného přístupu (zaručeného silou) k hmotným statkům dostupným díky kolektivnímu vlastnictví výrobních prostředků a tak jako všude tím, že se reprodukovala jako vládnoucí třída. Jak jeden novinář poznamenal v *Tageszeitung* z 26. srpna 1980, „jedinou starostí lidí, kteří vládnou, je jejich touha zůstat u moci.“ Hlava oficiálních odborů upřímně řekla v gdaňské televizi 1. září 1980: „Před pětadvaceti lety jsme nevzali moc do vlastních rukou proto, abychom se o ni dělili s druhými.“ Dělicí čára mezi touto vládnoucí třídou a netrpělivou střední třídou, o které se pobavíme později, pravděpodobně není příliš zřejmá, ale je stejná jako v západních zemích. Též třídní struktury si povšimnul jiný – již citovaný – komentář v *Tageszeitung* z 26. srpna 1980: „Čím výše jdeme opozičními kruhy, tím větší ochotu ke kompromisu nalézáme.“

Polské události lze pochopit pouze tehdy, uvažujeme-li o této zemi jako o kapitalistické entitě s relativně slabým národním kapitálem. Tato situace učinila Polsko polem konfrontace i spolupráce mezi dvěma kapitalistickými seskupeními: západem (zejména západní Evropou) a Ruskem. Konfrontace byly v zásadě ekonomické. Investice musely být zaručené návratně s příslušnou mírou zisku – nehledě na formy. Každý z dominantních kapitalismů měl tendenci diktovat si své vlastní podmínky – což znamenalo, že si vynucoval politické podmínky. Každý se zajímal o takový sektor rozvoje, který by posílil jeho vlastní ekonomiku a takovou podobu panství kapitálu, která by byla uvnitř jeho vlastních hranic. To vyžadovalo určitý typ výroby, určité výrobní metody, ale také společenské vztahy případně pro onen typ výroby.

Jak již tomu v třídě kapitalistů bývá, i velké sociální otřesy v Polsku byly příležitostí k omlazení vedení. V důsledku „reformy strany“ k úředním postům postoupila nová generace 30 až 40letých (která tuto reformu z velké části podporovala, protože šlytala jedinou příležitostí k rychlému postupu). Třída kapitalistů se omladila: tisícům bývalých „funkcionářů“ se ulevilo – přišli o své posty a výsady spojené s jejich mocí, ale nebyli posláni zpět do továren nebo dolů.

K těmto změnám docházelo v kontextu klanů, jejichž programy určovaly boje mezi imperialistickými rivaly o ekonomický a politický vliv nad Polskem. Kromě zachování jejich třídní moci, tyto klany skutečně neměly žádnou konzistentní linii. Jak si povšiml Staniszkis: „Když jsou daleko od moci, lidé sice zaujímají kritický postoj, ale svůj způsob myšlení nemění.“ Jejich dočasné alternativy souvisely s kterýmkoli kapitalistickým seskupením, které nejlépe odpovídalo jejich ekonomickému a společenskému postavení. Platilo to hlavně pro podnikové vedoucí. Ředitel traktorové továrny Ursus, která je napojená na Massey-Ferguson and Perkins, byl jistě „otevřenější“ západu než ředitel slévárny oceli, která své výrobky vyvážela do Ruska.

Pro politické vůdce to až tak moc neplatí. Ačkoli někteří z nich byli jasně „poznamenáni“ svojí volbou imperialismu, mnozí další byli pro svůj oportunismus těžko definovatelní. V situaci Polska je to pochopitelné: každý příslušník třídy kapitalistů, i kdyby se klonil k rozvoji západního typu, musel poklonkovat Rusku, které ještě pořád kontrolovalo zásadní ekonomická pole. V boji o získání moci kapitálu (který je v Polsku stejně dravý jako kapitalistická a byrokratická konkurence na západě) tyto klany potřebovaly nějakou páku a stoupence. A jedno i druhé jim šlytával třídní boj, boje dělníků a rolníků. Oproti tomu ve střední byrokracii a intelektuálech (ekvivalent středních tříd) tyto klany viděly pouze pomocný živel, který chtěl rovněž povýšit skrze třídní boj. Když polská třída kapitalistů trvala na tom, že si své problémy dokáže vyřešit sama, znamenalo to, že si v kontextu již probíhajících ekonomických a sociálních adaptací zvládne udržet své panství bez nějaké další „pomoci“, než jakou již dostala od imperialismu, na něž byla ekonomicky a finančně napojená. Dokonce i témata, která se zdála být specificky politická – jako třeba vojenská přítomnost Ruska nebo vedoucí úloha strany – ve skutečnosti zapadala do rámce soupeření mezi imperialismem, a to díky tomu, jak s nimi klany polské třídy kapitalistů nakládaly. Když vlády jihoamerických států začaly hledat svůj rozvoj spíše u západoevropského než amerického kapitálu, Spojené státy osvobozené od břemene vietnamské války bezpříkladným politickým a vojenským násilím znovu vychýlily poměr ve svůj prospěch. Rusko se v Polsku nalézalo v tomtéž postavení až na to, že přímá intervence by bývala měla nebezpečnější následky, protože krize v Polsku je do nějaké míry krizí východního kapitalistického systému.

V Polsku 30% obyvatelstva tvoří rolníci: nejsou to zemědělství dělníci, ale drobní, nezávislí farmáři, které lze podle velikosti jejich majetků, jejich metod výroby pro trh a jejich zvyku sami spotřebovat, co vyrobili, přirovnat k francouzským rolníkům ze začátku století. V průměru jsou spíše starší a jejich děti se musely přestěhovat do městských center, protože je půda nedokázala uživit. Již jsme se zmiňovali, že třídní boj v roce 1980 vyburcoval i rolníky, kteří se dříve drželi stranou od ekonomických a politických požadavků dělnictva, ale jejich angažmá mělo jednu jedinou příčinu: rapidní industrializaci země během uplynulých deseti let, která touto třídou otrásla. Rolníci se ani tak nedožadovali práva zakládat zemědělské odbory, jako zaručeného vlastnictví půdy – práva disponovat s ní, prodat ji nebo zdědit – a za přístup k moderním výrobním metodám. (Rolníci obdělávali 80% půdy, ale dostávali jen 25% investic, zatímco zbytek šel do státních statků.) Zdá se, že většina těchto požadavků byla splněna. Například ve Francii byl růst odborové organizovanosti mezi farmáři jedním z faktorů – vedle mechanizace a rozsáhlého používání hnojiv – koncentrace zemědělství, která přivedla přechod k výrobě pro kapitalistický trh. V Polsku zase existovaly paralely mezi požadavky rolníků, které volaly po větší produktivitě, a požadavky v průmyslovém sektoru, které se zabývaly podobnými problémy. (V průmyslovém sektoru ovšem soukromý majetek neexistoval a požadovala se „svoboda“ investovat, buď v podobě samofinancování, nebo bankovních půjček.) Plán industrializace do jisté míry selhal kvůli neschopnosti systému přimět rolníky k výrobě dostatečného množství potravin, které by udrželo nízkonákladovou pracovní sílu. Výbuch v červenci 1980 byl přímým důsledkem této situace. Skutečnost, že se do boje pustili i rolníci, ukazuje, že jejich statická situace předchozích desetiletí je již minulostí a pohyb směrem ke koncentraci již probíhal. Velký podíl soukromého majetku přikláněl tento sektor k tradičním kapitalistickým cestám koncentrace. Rolnický boj tuto koncentraci ještě urychlil a tak vzešly další pohyby podobné těm v západní Evropě. Polibek třídy kapitalistů – uznala zemědělské odbory a poskytla přístup k moderním technologiím – se pro rolnictvo (a rovněž pro katolickou církev, jejíž moc pramení

hlavně z rolnictva) ukáže být polibkem smrti. Eliminace rolníků se dosáhne přímým kapitalistickým tlakem a nikoli autoritářsko-byrokratickými metodami. Rychlost procesu bude záviset na celkovém vývoji ekonomiky a na její schopnosti absorbovat jak lidskou sílu vyhozenou ze zemědělství, tak vyšší zemědělskou výrobu. Pro třídu kapitalistů jsou tyto problémy nanejvýš důležité, jelikož transformace zemědělství je jejím klíčem ke středně a dlouhodobému rozřešení – „vlastními silami“ – strašlivých problémů nastolených ekonomickou krizí a třídním bojem.

Během ekonomické a politické krize, která se zintenzivňovala po celý rok 1981, a tváří v tvář manipulacím, které strana prováděla s potravinovým zásobováním, rolníci ukázali, že tvoří samostatnou třídu. Kontinuálně snižovali své dodávky pro stát, protože za peníze, které dostávali, si neměli co koupit a také to říkali. Jako vždy za takových situací i tentokrát se uchýlovali k barterové ekonomice a obrátili se na černý trh. Téměř vůbec se nepokusili doručit svoji produkci přímo dělníkům, a to i přes existenci Venkovské Solidarity a svazků skrze katolickou církev. Walesa prozradil své zklamání v rozhovoru s holandským novinářem 5. prosince 1981: „sedláci myslí jen sami na sebe.“

Jaruzelski se při svých konfrontacích s dělnickou třídou pečlivě snažil nepopudit rolníky a ani nezasahovat do jejich sklizně. Navíc hodnoty, kterými se generál oháněl – vlastenectví, pořádek atd. – byly tradičními rolníckými hodnotami a hodnotami hájenými církví. Sloužily k legitimizaci nového režimu a k ukonejšení rolníků, nejoddanějších stoupenců církve. S hořkostí idealisty Walesa ve svém rozhovoru pro *Playboy* ze začátku prosince 1981 řekl: „Vedle intelektuálů jsou to rolníci, s kým se vyjednává nejobtížněji. Sedláci myslí jen sami na sebe.“

Projekt přímé správy v lodzském regionu (který jsme již zmiňovali) závisel na tom, že si všichni uvědomovali, že je to v jeho zájmu. Průmyslové produkty měly jít přímo rolníkům výměnou za zemědělské produkty. Byl by to jediný způsob jak autonomně organizovat výrobu v nekapitalistickém kontextu a znamenalo by to vyvlastnění všech tříd, které ovládaly výrobní proces. Tomuto projektu se však nedostalo dostatek času, aby odhalil své možnosti.

Dělnickou třídu proměnil posun od těžkého průmyslu ke zpracovatelskému průmyslu. Významný podíl mladých dělníků pravděpodobně stále pocházel z venkova, ale více než v minulosti byli odsouváni k montážním linkám a pracovali v modernějších průmyslových podnicích. Pro mnohé z nekvalifikovaných dělníků těžký průmysl znamenal stereotypní práci. Během červencových a srpnových událostí to byli hlavně dělníci z novějších sektorů, kdo se bouřil prvně, zatímco dělníci z tradičnějších sektorů jako hornictví, ocelářství a loďářství se k hnutí přidali teprve v polovině srpna. Ty první zřejmě uspokojily záruky v záležitostech spotřeby, zatímco ty druhé zajímaly spíše strukturální reformy vedoucí k ekonomické integraci. Dynamika vývoje kapitálu změnila kompozici dělnické třídy. U některých z dělníků mohlo dojít k obranným reakcím za účelem zachování určitých výhod a to mohlo vést k dočasnému porozumění s ostatními třídami. Celkově však dělnické hnutí šlo vlastní autonomní cestou, jelikož formy vykořisťování se neustále měnily a třída kapitalistů nemohla zaručit nic jiného než větší vykořisťování za účelem zlepšení produktivity a výroby. Ani dělníci, kteří měli zájem o ekonomickou integraci, jí nemohli dosáhnout, protože „neexistovala báze, na níž by se mohli podílet na rozhodování.“ Staniszkis pokračoval: „Toto dělnické hnutí je jaksi anarchistické, ale v dobrém slova smyslu, čili staví se proti všem institucím a veškeré hierarchii.“ V moderních sektorech, kde je většina pracovních sil nekvalifikovaných, se objevovaly stejné tendence jako v každé konzumní společnosti. Je jisté, že kdyby se kapitál pokusil o racionalizaci – což by znamenalo, jak někteří pozorovatelé předvíдали, významnou rezervu nezaměstnaných – útoky proti kapitálu na pracovištích by se rozšířily o útoky na komodity na trhu. Některé náznaky se již objevily: například rabování obchodů v Zamošči 28. května 1981.

Přesné informace o středních třídách v současném Polsku se získávají obtížně, ale určitou představu můžeme získat z důležitosti různých kontrolních a disciplinárních organizací: strana, odbory, církev, policie, armáda, intelektuálové, rozsáhlé byrokracie státních úředníků a manažerů ekonomiky. K nim je třeba připočítat vlastníky drobných nezávislých řemeslnických dílen a obchodních podniků, kterých bylo dost na to, aby se dožadovali vlastního „autonomního“ svazu a také jej dostali. Těchto soukromých podniků zaměstnávajících pět nebo šest dělníků existovalo 200 až 300 tisíc.

Změny v ekonomice pravděpodobně změnily i poměr sil mezi velmi rozdílnými sektory polských středních tříd. Patrné je to ze skutečnosti, že se v této třídě dokázala zformovat opoziční skupina, která stavěla na dělnickém hnutí a v červnu 1976 otevřeně volala po změně v mocenských vztazích. Navzdory represí tato opoziční skupina nebyla vystavena kruté perzekuci ruského typu a povedlo se jí ustavit a sjednotit v celostátním měřítku. Nebyla to náhoda, že tuto třídu přitahovala forma vlády podobná buržoazní demokracii. V roce 1980 třídní boj zburcoval i tyto lidi jakožto privilegovanější sektory dělnické třídy, které do té doby zůstávaly poměrně loajální byrokracii. 20. července 1980 Kuroň odhalil, že KOR dostává řadu petic od kvalifikovaných pracujících, kteří již nehledají nápravu křivd u „vedení“ (strana a oficiální odbory). Na počátku stávkový v gdaňských námořních loděnicích veškeré tovární bezpečnostní složky přešly na stranu stávkujících, aniž by se pokoušely shromáždit rozbít. Litvnski, jenž byl zatčen na konci srpna, po svém propuštění prohlásil: „Policie nás o všem informovala. Jak šel den za dnem, podporovala nás víc a víc.“ Staniszkis udával, že červencové hnutí bylo rovněž revoltou středních vrstev byrokracie, které byly postupně vylučovány z jakékoli úlohy při rozhodování. Konkrétní důvody tohoto vyloučení je pravděpodobně těžké určit, ale lze pozorovat paralely s hnutím v průmyslových strukturách na západě, kde je kvalifikovaný personál vytlačován z rozhodujících pozic a začíná se angažovat v požadování spoluúčasti na rozhodování managementu. Všechny tyto proudy se objevily ve stávkových výborech, v odborech Solidarity a v následných žádostech o restrukturalizaci podniků. *Sunday Times* [londýnské] 12. října 1980 napsaly: „Není to pouhá bitva mezi zdiskreditovanými zastánci tvrdé linie a obrozenými reformátory, ale také komplikované přeskupování a vyřizování účtů, které zahrnuje spoustu různých frakcí a regionálních zájmových skupin.“

Ekonomická krize činí třídní konflikty v kapitalistických společnostech daleko viditelnějšími. V každé třídě jeden klan konfrontuje druhý a vehementně brání ty zájmy, které krize a z ní vyrůstající reorganizace ohrožují. V buržoazních demokraciích se s eliminací rodinného kapitálu, větší nadvládou bank, expanzí znárodněného sektoru a s opakovanými pokusy státu regulovat ekonomické mechanismy objevuje mocný technokratický proud. Odbory stále více opouštějí svoji původní úlohu a víc a více se sblížují s managementem kapitálu, zejména

v jeho moderních podobách. Když v Polsku střední třídy volaly po „demokracii“, všechny měly na mysli, že tento proud je na stejně vyspělé úrovni jako v buržoazních demokraciích. Zřejmě to však je nereálný požadavek, jelikož Polsko již zašlo hodně daleko v rušení toho typu státu, jenž jde ruku v ruce s buržoazní demokracií. Odbory si stěžily uvědomovaly, že největší úsilí soustředí právě na tu stejnou samosprávu kapitálu – na přímou ekonomickou samosprávu bez tradiční politické mediaci.

Samozřejmě, že zvažujeme-li všechno, o čem se v Polsku mluví a co se tam děje, je důležité rozlišovat mezi tím, co bylo jednoduše projektem, momentálním ústupkem určeným k získání času, aby později mohlo dojít k návratu v silnější pozici, a tím, co v třídních strukturách a společenských vztazích zůstane permanentně. Jisté je jedno: systém z před roku 1980 nemohl dál fungovat. Jak se ekonomická krize prohlubovala, reformy se stávaly pro třídu kapitalistů stále naléhavějšími. Již v lednu 1981 došlo k „malé reformě“, která v podstatě zrušila restriktive ohledně zaměstnávání a ukončila stanovování úhrnných mezd ústředními plánovacími úřady. Cílem této „malé reformy“ bylo svázat úhrnné mzdy se zvýšením produktivity (za každé zvýšení produktivity o jedno procento mohly úhrnné mzdy vzrůst o 0,3%). V době krize, jako je ta současná, bylo úkolem takovéto legislativy transformovat starost dělníků o jejich mzdy v obecnou starost o vyšší produktivitu. V praxi vedla pouze ke zmrazení mezd. Nová legislativa sejmula zodpovědnost za jednání o mzdových požadavcích z vyšších vrstev třídy kapitalistů, aby se tak mzdové konflikty okamžitě nezvrhávaly v konflikty politické. Moc rozhodovat – podle konkrétního vývoje firmy – o úhrnných mzdách, celkovém počtu pracovních sil a organizaci směn převzali podnikoví vedoucí. Olszowski, jeden z ekonomických reformátorů, ale v politických záležitostech zastáncem tvrdé linie, 21. září 1981 konstatoval: „V nejširším smyslu reforma zvýší moc jednotlivých podniků a samotných pracujících... Je třeba zavést autentický systém hospodářských nákladů; musí se reformovat metody plánování a mechanismy vrcholového rozhodování.“ Na stejném zasedání strany jiný odborník, profesor Jan Majzel, prohlásil: „V budoucnu musí být základní hospodářskou jednotkou individuální podnik. Vedení budou přidělovány centrálně stanovené úkoly, ale rovněž dostane plnou svobodu plnit je, jak uzná za vhodné.“

Záměrem bylo přenést úkol řešení konfliktů na podnikové vedoucí, ale to polským dělníkům nemohlo zabránit v poznání, že firmy stále závisejí na směrnicích centrálních úřadů. Zvrátit desítky let, po které se vyvíjel kolektivní kapitál, jednoduše vydáváním administrativních nařízení bylo zjevně nemožné. Stejně jasné bylo, že jednu složku třídy kapitalistů ani nenapadne, aby problémy velmi centralizovaného kapitálu (což byl tehdy případ polského kapitálu) řešila jeho rozsekáním na malé kousky, jako když se krájí koláč. Centralizace ekonomických rozhodnutí nebyla pouhým rozmarem moci chtivé byrokratické strany, nýbrž známkou, do jaké míry se kapitál v Polsku centralizoval. Funkce centrálních úřadů nešlo ani eliminovat jedním škrtem pera ani je prostě delegovat. Navíc to nebylo cílem ani „malé reformy“ ani „velké reformy“ projektované na rok 1983. Měla být schválena větší spolupráce periferie, aby tak tyto složky třídy kapitalistů měly větší moc nad podružnými otázkami při řízení podniků. V centralizaci systému však k žádné fundamentální změně dojít nemělo. Směrnice pro reformu kapitalismu, jak je v lednu 1981 definovala společná stranicko-vládní komise, nevolaly po odstranění centralizovaného systému, ale po jeho nahrazení jiným centralismem – tentokrát pružným – který měl vystřídat nepružnost rigidního mechanismu (systém příkazů shora).

Větší pružnosti mělo být dosaženo redefinováním funkcí centrálního plánování a utvářením nových procedur pro jeho uskutečňování. Centrální plán se měl omezovat na „strategické“ cíle, které měl definovat pětiletý plán. Roční politické a ekonomické plány by stanovovaly jen hrubé odhady, kterých nemělo být dosaženo direktivami, ale manipulováním s „nástroji hospodářské kontroly“ (ceny, úrokové sazby, dovozní cla, daně atd.) a tzv. výše zmiňovanými „pravidly hry“, které svazovaly čistou produkci s růstem mezd. Ve sféře zahraničního obchodu by však centrální autority nadále stanovovaly dovozní kvóty a formulovaly směrnice pro vývoz. Na čas měly zůstat v platnosti i předpisy pro získávání surovin, ale nakonec by se zrušily. Směrnice pro investování měly přetrvávat, ale jen proto, aby určovaly, kolik půjde na infrastrukturu, na průmyslové projekty strukturální povahy, na bytovou výstavbu atd. Všechny další investice měly být pokryty buď samofinancováním, nebo bankovními půjčkami. Od centrální kontroly měly být osvobozeny i bankovní úvěry. Měly by ale pevně stanovené meze, aby se zajistila určitá regulace investic. Co se cen týče, většině podniků mělo být dovoleno, aby si jejich míru určovaly samy v rámci limitů ustavených do léta 1980. Tehdy podnik mohl fixovat ceny přibližně na 30% všech svých zhotovených průmyslových výrobků a na asi 60% tzv. „nových výrobků“ (nové položky, které firma přidala na svoji linku).

Co se mezd týče, podnikům se mělo dovolit jejich zvyšování, pokud dokážou zredukovat pracovní sílu zapojenou do výroby. Managementy o takové pravidlo usilovaly, jelikož by přineslo větší flexibilitu ve mzdách. Ředitel slévárny mědi v říjnu 1980 vysvětloval, že „kdyby vedení mohlo získat větší kontrolu nad mzdami a zaměstnaností, snížilo by pracovní sílu o 10 nebo dokonce o 15%.“ Zatímco třída kapitalistů doufala, že si zajistí pokračování své vedoucí úlohy tím, že vymyslí plán nahrazení svých nástrojů přímé kontroly nepřímějšími metodami, analýzy ekonomické krize a představy o reformě vyjadřované jistými polskými ekonomy byly plně iluzí. Hlavním terčem většiny těchto kritik byla centralizace a nekompetentnost centrální byrokracie. Jeden vlivný polský ekonom napsal v [londýnských] *Financial Times* z 11. listopadu 1980: „Socialismus znamená veřejné vlastnictví výrobních prostředků. A my se musíme postarat o to, aby správa těchto veřejných aktiv byla v rukou lidí, kteří vystudovali Harvard Business School a ne polovzdělaných byrokratů z ministerstva plánování.“ Takovéto kritiky věstily reformy, jako byla ta, kterou na konci prosince 1980 navrhovala pracovní skupina z varšavského Plánovacího a statistického ústavu. Mezi jejich návrhy bylo: zrušení všech nařízení ohledně výroby a všech finančních donucení; snížení ekonomicko-administrativního personálu o polovinu a pokud možno redukce faktické pracovní síly o jednu třetinu; snížení personálu plánovací komise o jednu čtvrtinu; možnost bankrotu firem; zrušení práva centrální vlády vyžadovat fúzi podniků; dozorování dobrovolných fúzí antimonopolní komisí s rozsáhlými pravomocemi; omezení pravomocí centrální vlády stanovovat ceny na prosté schvalování zvyšování cen. Tyto návrhy rozhodně neodpovídaly realitě polského kapitalismu. K ekonomické krizi nedošlo díky nekompetentnosti byrokracie ani nevyplývala z nešťastného plánování nebo špatných rozhodnutí na straně centrálních institucí, ale díky dynamice třídního boje. Všechny reformy vyjadřované v termínech centralizace nebo decentralizace jsou neadekvátní, protože ani centralizace ani decentralizace nemohou rozřešit dlouhodobé problémy s produktivitou (které jsou rovněž projevem třídního antagonismu).

Všechny pokusy o decentralizaci velice rychle ukázaly, že manažeři jednotlivých firem nebyli o nic kompetentnější rozřešit krizi ziskovosti kapitálu než centrální instituce. Jen se tak potvrdovalo, že žádná třída kapitalistů (ani žádná její část, která si dokonce mohla dovolit luxus vzdělání na Harvard Business School) fakticky není schopna řídit vývoj kapitálu nebo třídních vztahů podle svých koncepcí či vůle. Třída kapitalistů již cítila svoji vlastní bezmoc, když se snažila svoji koncepci ekonomické reformy úzce spojit s návratem dělnických rad a s novou definicí odborových práv a povinností. Dělnické rady, které určitou roli sehrály již v letech 1956 až 1959, měly nahradit řídicí rady, které se skládaly z delegátů stranických závodních výborů, funkcionářů oficiálních odvětvových odborů a továrních vedoucích. Nyní měli rady volit dělníci. Ty by měly právo stanovovat plánování v továrně a mohly by mluvit do výběru ředitele. Odborová reforma měla dát odborům právo na stávku, ale než by byla jakákoli stávka uznána za legální, bylo by třeba dodržet komplikovanou arbitrážní proceduru. Odbory měly mít pravomocí faktického spoluzřízení, které již dříve předjímal dohody mezi stávkovými výbory a vládou. Odbory se rovněž měly účastnit rozhovorů o základních tématech týkajících se obecné životní úrovně (dělení národního důchodu mezi spotřebu a akumulaci, oblasti a struktura investic, úpravy cen, stanovení zásad pro určování mzdových tarifů atd.).

Jeden novinář napsal, že „Polsko si pomalu hledá svoji cestu k jiné podobě společenských vztahů, která by mohla být ku prospěchu dalším komunistickým zemím.“ Hlava Interpressu tuto myšlenku rozvedla v *Der Spiegel*: „Nové odbory získají sebedůvěru na základě faktu, že jsou prvkem v politickém a sociálním klimatu Polska. Musí dojít ke změně současného systému, musí dojít ke změně v postoji lidí k jejich práci a k participaci na různých organizacích výroby. To se dříve či později stane úkolem nových odborů jakožto zástupců pracujících. Nechápe-li se úloha odborů takto, stát nemůže fungovat ve společnosti, kde se vyrábí pro trh.“

Otázkou bylo, zda vůbec lze zřídit nové struktury – a to ani ne kvůli opozici Ruska, dominantního imperialismu, ale kvůli vnitřním konfliktům v Polsku: na jedné straně třídní boj a odpor privilegované vrstvy etablované vládnoucí třídy na straně druhé. Tento aspekt navrhované ekonomické reformy vzbuzoval mezi funkcionáři Solidarity velký zájem, protože se shodoval s jejich zájmem o samosprávu a také s určitými praktickými představami řadových členů. Jedna část třídy kapitalistů se činila, seč mohla, aby přijetí této reformy zabránila: dokonce i k projednávání připravená legislativa, která měla vést k dočasnému kompromisu, byla odsunuta bokem a nahrazena výnosem. Předchozí systém managementu měl zůstat v platnosti i po celý rok 1982 a v určitých oblastech dokonce mělo dojít k další centralizaci. Přidělování všech surovin a všech materiálů důležitých pro výrobu mělo zůstat monopolem zvláštního byra státního aparátu.

Na úrovni některých regionů Solidarity vyvolala tato překážka přípravy na převzetí výroby, na kterou měl podle plánu vypracovaného samotnými dělníky s ohledem na potřeby společnosti dohlížet stávkový výbor. Zároveň měl být zaveden dohled nad distribucí.

Hrozba takového převzetí působila paniku jak ve státním aparátu, tak v odborech a mezi ekonomickými odborníky. Zacházela totiž příliš daleko za pokrokovou reformu ekonomiky řízenou kapitalisty. A to stálo za Jaruzelského oznámením z 25. prosince 1981, že „proces dezintegrace státu byl zastaven.“ Fakticky tím ohlásil, že veškerá rozhodnutí ohledně ekonomiky se nadále budou přijímat nahoře a nikoli pod neustálým tlakem hnutí řadových dělníků a že jakákoli jejich akce, která by byrokraty připravovala o moc, nebude tolerována.

Vojenská intervence nepochybně vzbudila touhu po odplatě mezi členy vládnoucí strany, kteří dychtili vyřídit si účty a obnovit svoji ztracenou autoritu. Albin Siwak, mluvčí stoupenců tvrdé linie ve straně, 4. února 1982 poznamenal: „Lidé, kteří této zemi vládou od války, se s nástupem Solidarity začali bát o své životy. Po celé měsíce od srpna 1980 seděli a hryzali si nehty. Nyní chtějí zpět, co jim patří.“ Rozměry represe a dodatečné pomstychtivé tresty by neměly zakrýt zásadní skutečnost: kapitálu zůstaly pořád ty stejné problémy, které je třeba vyřešit. Vojenská intervence byla sice namířena v zásadě proti hnutí řadových dělníků, ale směřovala rovněž proti oponentům reformních projektů, dokonce proti oponentům z třídy kapitalistů. Intervence jednoduše nahradila nikým nekontrolovaný chaos. 19. prosince 1981 *Le Monde* napsal: „To, co v Polsku od vyhlášení válečného stavu vidíme, je... první pokus o přerušování kontinuity moci v komunistické zemi.“ Účelem militarizace klíčových sektorů ekonomiky nebylo zastrašení obyvatelstva. Jeden aparát byl nahrazen druhým a jak 19. prosince 1981 poukázaly *Financial Times*: „Jakkoli je v mnoha ohledech odsouzeníhodná, intervence generála Jaruzelského nicméně nabízí reformnímu hnutí v Polsku poslední nepatrnou naději.“ Jakmile byla Solidarity potlačena, objevuje se kontinuita s reformním hnutím, a to nikoli jen v prohlášeních vojenských vládců, ale taktéž v jejich politice: „Vláda bude sama řešit všechny problémy, o nichž se původně jednalo se Solidaritou“ (*Le Monde*, 10. února 1982).

Nyní nadbytečná Solidarity nebyla jediným orgánem vyloučeným z účasti na reformě systému. Mnozí se shodují, že vedoucí úloha strany byla momentálně u konce a že v budoucnu nebude vojenská rada – neformální skupina vojáků a civilistů – jednat ve jménu toho, co ze strany zbylo; strany, jejíž základna zůstávala pochybnou (viz dříve uváděná čísla). 30. prosince 1981 mluvčí vojenské rady zdůraznil, že „vzhledem k potřebám vlastním válečnému stavu a složité hospodářské situaci země bude třeba ponechat všechny zaměstnance na jejich současných místech.“ Bylo zřízeno několik výborů, které měly studovat projekty ekonomické reformy, nových politických struktur (zase se mluvilo o nové národní frontě) a nových receptů na založení odborů odlišných od oficiálních odborů i od Solidarity. V krátkém projevu z 25. prosince 1981 Jaruzelski specificky zmínil, že „v našem společensko-hospodářském systému je místo pro samosprávné a skutečně nezávislé odbory,“ a dodal, že „šance na národní soulad jsou větší než dříve.“ 9. února 1982 Rakowski pokračoval dál: „Autentické, nezávislé a samosprávné zastoupení profesních a sociálních zájmů pracujícího lidu by mělo být harmonicky spojeno s nejvyšším cílem, kterým je posílení státu a socialistické demokracie.“ Za vzletnými slovy se v jeho prohlášení skrývala výstraha, že odbory se mají omezit na funkci přidělenou jim kapitálem. Zuřivé boje mezi klany však neumožňovaly rozhodnout se pro konkrétní návrh: někteří stále chtěli usilovat o dohodu se Solidaritou, jiní zase chtěli nové odbory podřízené vládě. Specifické potřeby podniků zvyšovaly naléhavost rychlého rozhodnutí o statutu výborů zřízených na místní úrovni, aby plnily určité funkce odborů.

Tyto diskuse nebyly jen akademickými debatami ani nebyly propagandistické: doprovázela je drastická opatření přijatá vojenskými úřady, jakmile vstoupily na scénu. Předtím se záplava ekonomických nařízení neustále odkládala kvůli třídnímu boji a teď se je vojenská vláda

snažila zavést hned v závěsu za svými represivními akcemi. Kromě bezprostředních dopadů – vyšší míra vykořisťování v důsledku snížení životní úrovně a prodloužení pracovní doby – usilovaly o zajištění dlouhodobých finančních a sociálních prostředků k restrukturalizaci ekonomiky. Z tohoto důvodu bylo brzy nutné jít dál.

Následující opatření se dotkla v podstatě všech sfér výrobního procesu:

- Průměrná pracovní doba 42 hodin týdně, povinné pracovní soboty a manipulování s placenou dovolenou.
- Značné zvýšení cen základních potravinových produktů (od 200 do 400%), uhlí, zemního plynu a elektřiny (200%), ale menší zvýšení cen průmyslových produktů (70%); určité úpravy mezd (menší nárůst u málo placených zaměstnání a náročných profesí jako třeba hornictví). V této domněně se novému režimu alespoň zpočátku dařilo to, co se žádné jiné vládě od prosince 1970 nepovedlo.
- Devalvace zlatého a volný oběh zahraniční měny měly financovat selektivní dovozy.
- Směna zboží poskytovaného rolníky za stroje, které byly do roku 1983 nedostupné, ale za současné ceny vybavení.
- Přidělování vojenských komisařů do továren, aby zajistili koordinaci mezi podniky, zejména dodávky náhradních dílů.
- Masivní propouštění, které nabralo podobu politicko-odborářské čistky; povinná práce v továrnách a veřejné práce pro všechny nezaměstnané ve věku 18 až 45 let. (Jen v Lodži byla povinná práce uvalena na 7000 z 11 000 nezaměstnaných.)

Zdá se, že se tato supertechnokracie, která v naději, že dosáhne efektivity, používala kvazivojenských metod, domnívala, že ke zvýšení výroby stačí pouze prodloužit pracovní dobu a zvýšit počet dělníků. Rovněž se živila nadějemi, že dosáhne jistého stupně ekonomické autarkie, jmenovitě posílení polského národního kapitálu prostřednictvím zemědělské soběstačnosti, rozvojem přírodních zdrojů potřebných pro polský průmysl a snížením závislosti na západě. Jedná se o odpověď každého národního kapitálu, střetává-li se s mezinárodní ekonomickou krizí, ale národní kapitál nemůže jednoduše přehlížet třídní boj v zemi, kterou kontroluje, ani své svazky vzájemné závislosti se světovým kapitálem. Co se třídního boje týče, stěžejním problémem v Polsku pořád byla produktivita a nešlo jej rozřešit v daném kontextu násilím, supervykořisťování a dezorganizace struktur panství nad prací. A co se týče svazků vzájemné závislosti se světovým kapitálem, ty bylo možné posílit jen tehdy, pokud by byl třídní boj zkrocen v rámci srovnatelném s rámci ostatních průmyslových zemí. Boj polských dělníků byl více než kdy předtím klíčem k budoucím vyhlídkám národního kapitálu a ty byly přinejlepším pochybné, jelikož na prahu stála mezinárodní krize kapitálu.

Krátce po nástupu této supertechnokracie Baka, vládní ministr zodpovědný za ekonomickou reformu, prohlásil: „Než byla tato změna možná, bylo nutné projít válečným stavem.“ A 16. února 1982 si jeden poslanec parlamentu postesknul, že „pro polské dějiny znamená zavedení stanného práva porážku reálného socialismu.“ Za výsměchem slov rozpoznáváme, že třída kapitalistů si skutečně myslela, že je poražena a domnívala se, že svoji ofenzivu musí zaměřit na dělníky a na reformu systému a tudíž sáhnout na vysoký status jedné složky třídy kapitalistů, která se zuby nehty držela svých výhod. Teprve potom by třída kapitalistů mohla přimět dělníky, aby zaplatili cenu za záchranu kapitálu. Prohlášení ministra financí Krzaka z 15. září 1982 definovalo situaci mnohem přesněji. Poukázal na „jiný aspekt stanného práva: skýtá štít pro zavádění ekonomické reformy v cenotvorbě, v autofinancování podniků a v účetnictví zisků a ztrát... Uskutečnil-li se plně, tyto reformy zvýší moc ministerstva financí na úkor ústředních plánovacích organizací.“ Jinými slovy, Polsko bylo uprostřed krize a vláda se posouvala od průmyslového kapitálu k tomu, co lze označit za finanční kapitál.

Ze seznamu některých ustanovení zahrnutých do ekonomické reformy zahájené v roce 1982 je jasné, že primární byla starost o kapitalistický zisk:

- Státní firmy mohly svobodně stanovovat ceny v kategoriích, které pokrývaly 10% spotřebního zboží a 60% průmyslového zboží;
- Měly větší svobodu při zvyšování mezd pracujících;
- Až na „operační programy“ a „státní zakázky“, které pokrývaly 30% produkce, jim bylo dovoleno, aby si samy stanovovaly výrobní cíle;
- Mohly svobodně najímat a propouštět dělníky;
- V případě špatného řízení se pozastavovaly úvěry a existovala možnost bankrotu;
- Antikartelová legislativa směřovala proti tajné dohodě mezi velkými podniky (a takové zákony mohou být v „socialistickém“ státě případné). To znamená, že se znovu objevila konkurence. Jinými slovy, finanční nároky nabyly navrch nad výrobními nároky – běžná reakce na krizi ve všech kapitalistických zemích.

Aby uprostřed hospodářské a společenské krize (která si ironií osudu reformu vynutila) tuto reformu úspěšně uskutečnili, vládcové museli porazit nejen dělníky, ale také celý jeden sektor politické a ekonomické byrokracie. Vedle represivní mašinerie – policie a armády – mohli vládcové počítat jen se dvěma spojenci. Jedním byla strana, jež se sama nacházela ve velkém zmatku a sloužila jako útočiště vypuzené složce třídy kapitalistů. Druhým byla církev, jež se nalézala v pozici, která ji umožňovala těžit ze své síly. Příznačné je, že oba spojenci měli silné svazky se světovým kapitálem: ten první s východní větví a druhý se západní. To znamenalo, že polský národní kapitál o sobě musel dát vědět nejen při vykořisťování dělníků, ale také mezi soupeřícími imperialismy, jejichž přítomnost byla cítit nejen v pronikání kapitálu nebo komodit, ale rovněž vnitřně v aktivních frakcích samotné třídy kapitalistů.

V tuto chvíli církev převzala úlohu, kterou Solidarita nedokázala sehrát – byť sama církev byla integrální součástí kapitálu. Papežova návštěva v roce 1983 byla uznáním této situace. Prohlášení, která po vojenském puči vládcí činili, vždy tuto roli církve uznávala. Rakowski v *Newsweek* z 15. února 1982 konstatoval: „Církev bereme vážně jako partnera formujícího budoucnost Polska;“ a v rozhovoru s Fallacciovou (uveřejněném v [londýnských] *Times* 23. února 1982), „potřebuji [církev] nás stejně, jako my potřebujeme je.“ 24. srpna 1982

znovu zopakoval, že církev „je nepostradatelným prvkem společenských a politických vztahů naší země,“ a dodal, že dialog „nikdy neskončil a pořád pokračuje.“ Církev byla ve skutečnosti důležitým pojítkem v systému panství, protože kromě reálné moci si udržela velký vliv mezi rolníky a dělníky s rolníckými kořeny. A jak tomu bylo ve Španělsku za Franka a v Polsku v době před červencem 1980, církev sloužila jako útočiště a shromaždiště oponentů režimu. Dělníkům díky svému postavení v polské společnosti přímo i nepřímo skýtala náhražku za neexistující odbory. Církev ve jménu režimu volala po klidu právě ve chvíli, kdy jí její role coby shromaždiště odporu propůjčovala status oponentky. Pouta mezi církví a rolníky byla pro systém silnější a důležitější. Rolnictvo tvoří jednu třetinu obyvatelstva a nová ekonomická politika je potřebovala zvládnout, aby dosáhla soběstačnosti, zásadního prvku „oživení ekonomiky“. Nebylo náhodou, že vůdce Venkovské Solidarity vstoupil do nové oficiální rolnické organizace. V září 1982 vláda ustoupila v zásadním bodě: zaručila rolníkům obhospodařujícím jejich vlastní půdu dědické právo na ni a umožnila zvětšení plochy soukromých pozemků z 30 na 100 hektarů. Vláda rovněž přijala opatření, která měla přinést více zemědělských strojů. Z dlouhodobého hlediska se jednalo o politiku, která by vedla ke koncentraci zemědělství. Nebylo ani divné, když církev (sama pozemkový vlastník s rozsáhlými majetky) jednala s vládou o zřízení jakési církevní banky (s fondy pocházejícími převážně z západního Německa), která by financovala zemědělství a drobný soukromý průmysl, aby se tak mezi nimi povzbudila spolupráce.

Co lze říci o polské ekonomice po dvou letech různých opatření, která měla znovu uvést stroj do chodu? Roku 1980 průmyslová výroba v meziročním srovnání poklesla o 6%. Roku 1981 hrubý národní produkt poklesl o 13%, průmyslová výroba o 11,2%, obchod o 20% a investice o 26,7%. V roce 1982 došlo k dalšímu poklesu hrubého národního produktu o 2%, průmyslové výroby o 10,7%, obchodu o 5% a vnitřní spotřeby o 20%. Během prvních dvou čtvrtletí roku 1983 průmyslová výroba vzrostla o 12%, obchod o 6% a vnitřní spotřeba o 22%. Na první pohled by se mohlo zdát, že se věci „vrátily do normálu“, ale čísla za rok 1983 naznačují, že došlo jen k návratu k situaci z roku 1981, roku největšího neklidu, roku předcházejícího prosincovému puči. Po bližším přezkoumání těchto údajů rovněž vidíme, že oživení velkou měrou přicházelo z extrahujících průmyslových odvětví, zejména ze zvýšené produkce uhlí, a to díky technologické modernizaci v předešlých letech, povinnému prodloužení pracovního týdne a přibytí dalších 20 000 horníků, zatímco těm, kteří již v dolech pracovali, bylo zakázáno měnit zaměstnání. Další část oživení vycházela z různých opatření jako třeba ono opatření zavedené církví. Našly se nové cesty pro přítok zahraničního kapitálu: bylo povoleno investovat zahraniční kapitál do malých podniků. Roku 1982 jich vzniklo více než tři sta a jejich produkce vyskočila o 500%. Po tři roky byly vyňaty z daňové povinnosti a 50% svých zisků mohly exportovat. Některé z nich měly až sto zaměstnanců a jimi nabízené vysoké mzdy lákaly vysoce kvalifikované pracující. Dalším příkladem bylo zaměstnávání polských dělníků v zahraničních – hlavně německých – továrnách.

Tento vývoj naznačuje, že stěžejní cíl nové politiky – snížit mzdy, aby se zvýšila nadhodnota – se nadále nerealizoval díky vnitřně propojeným dopadům ekonomického chaosu a třídního boje. Nejmodernější sektory ekonomiky sice přitahovaly velké množství zahraničního kapitálu očekávajícího nemalé zisky, ale běžely sotva na 60% kapacity. Typickým příkladem byla traktorová továrna Ursus na předměstí Varšavy. Ač vybavena k výrobě moderních traktorů Massey Ferguson a motorů Perkins, produkovala jich jen několik stovek, kdežto předtím dodávala polskému zemědělství desetitisíce starých modelů traktorů. Z nejrůznějších důvodů – třídní boj je jedním ze stěžejních – byla mezinárodní kapitalistická konkurence pro kapitalistické Polsko krutým šokem. Prosincový puč způsobil prudký pád Polska v hierarchii industrializovaných zemí. Existenční minimum čerpalo z extrahujících průmyslových odvětví, provozovalo zastaralé technologicky složité podniky, které vyráběly pouze nemoderní zařízení pro vnitřní využití, spoléhalo na zemědělství a drobný průmysl a umožnilo nekontrolovatelný růst černého trhu. A tak Polsko v některých ohledech připomínalo spíše rozvojovou zemi než moderní stát, ačkoli mělo jeho průmyslové struktury.

Bezvýchodnou situaci ekonomiky dále posiloval odpor byrokracie. Jedna složka kapitalistické třídy neměla žádný zájem na jakékoli změně, jelikož tito lidé jasně chápali, že ta by eliminovala jejich pozice autority. Představy této složky o managementu byly koncepcemi z jiné éry a pro moderní průmysl byly zcela nepatřičné a ještě méně se hodily pro ekonomiku v krizi. V rozhovoru pro *Newsweek* z 10. ledna 1983 Rakowski tvrdil: „Za poslední dva roky jsme obměnili 70 až 90% vedoucího personálu na všech rovinách. Jsou to noví lidé.“ Ani zdaleka to však nebylo vidět, jelikož v říjnu 1982 jedna vládní zpráva konstatovala, že pro úřady „je obtížné překonat hluboce zakořeněný konzervatismus byrokracie v této zemi,“ a 22. dubna 1983 jiná oficiální zpráva volala po energických opatřeních, která by centrální byrokracii povzbudila k obnově jejího dominantního postavení, které podryla politika decentralizace.

Moc této byrokracie je patrná z toho, že je obviňována ze sabotování ekonomické reformy a konkrétněji ji ilustruje „revize“ seznamu 550 podniků, které banky navrhly k bankrotu: jejich počet se nakonec snížil na padesát. Samozřejmě, že jako náznak důvěry v oživení lze interpretovat tu skutečnost, že v září 1983 bylo obnoveno 452 z 1600 projektů zrušených v roce 1981. O rok dříve, 29. října 1982, jedna zpráva pro Politické byro hovořila o „recesi a kolapsu hospodářské rovnováhy, únavě, apatii, pasivitě, nevelké důvěře na straně dělníků, zmatku ve stranických řadách a absenci soudržnosti uvnitř vládnoucí byrokracie.“ Vysvětlením tohoto zjevného rozporu je, že polský kapitál byl s pomocí mezinárodního kapitálu odsouzen k ráznému postupu vpřed v „naději, že ekonomické reformy dostatečně zlepší podmínky, aby došlo k rozptýlení nespokojenosti“ (jak říkala zpráva technokratů ze *Zkušenosti a budoucnosti* v roce 1982). Jinými slovy, polský kapitál počítal s pomocí mezinárodního kapitálu a izolací polských dělníků.

VII. Národní a mezinárodní kapitál

Po dobu osmnácti měsíců Polsko nadále nebylo skutečným státem: autorita byla neustále terčem posměchu a ekonomika se zdála být mimo kontrolu. Neustále se stávkovalo nebo stávkami vyhrožovalo, často kvůli zdánlivě podružným tématům, která však byla natolik výbušná a natolik stěžejní pro zájmy kapitálu, že vládcové (strana, odbory, církev atd.) museli potlačit vzájemné neshody, aby mohli

přikvapit do dané lokality a pokusit se o obtížná vyjednávání, která téměř vždy skončila kapitulací před dělníky. Žádný stát – ani na západě ani na východě – nemůže dlouhodobě tolerovat situaci, kdy jej stávky nutí vyhazovat vysoké veřejné činitele, měnit funkci veřejných budov, donucovat bohatce, aby vraceli nepoctivě nabyté bohatství, zastavovat procesy s osobami, které odhalily státní tajemství. A aby bylo ještě hůř, ekonomika stále více trpěla dopady mezinárodní krize a třídního boje. Dělníci mysleli jen na své zájmy a vůbec ne na „obecné zájmy“ – na zájmy kapitálu. Vládcové byli zcela neschopni sebemenšího zlepšení. Jediný lék, který dobře znali – přinutit dělníky, aby více pracovali za méně peněz – nešlo aplikovat. Vládcové naopak museli akceptovat méně práce za více peněz. Obzvláště vážně se to pak odrazilo na mezinárodní rovině. Polská třída kapitalistů nedokázala plnit závazky, které přijala v předešlých letech a nezbylo jí než žebrot u věřitelů jako neodbytný dlužník. Než vůbec nějaké reformní projekty spatřily světlo světa, třídní boj je již učinil neefektivními, což rovněž bránilo konsensu v samotné třídě kapitalistů. Jelikož nemohla dokázat, že má situaci pod kontrolou a v budoucnosti bude schopna zaručit zisky, setkávala se polská třída kapitalistů jen s váháním a odklady, když se obracela na mezinárodní třídu kapitalistů. A být se zdá, že tato mezinárodní třída kapitalistů zcela souhlasila s tím, co nedělat (aby se předešlo ještě větším potížím), ani ona si nebyla jistá, co by se tedy vlastně mělo udělat. Jedno bylo jasné: třídní boj donutil třídu kapitalistů drasticky revidovat „priority“. Dodávky zboží k okamžité spotřebě dostaly přednost před investicemi, zvýšil se dovoz potravin a významně se ustoupilo nezávislým rolníkům. Nicméně třídní boj se neutišil a ještě zintenzivnil problémy, které kapitál nemohl vyřešit.

V *Sunday Times* [Londýn] ze 7. prosince 1980 Kuroň prohlásil: „Polská tragédie nespočívá v tom, že podléháme velmoci, ale v tom, že nám tato velmoc nemá co nabídnout.“ Jeho větu lze dát do množného čísla: velmoci nemají Polsku co nabídnout. Ve skutečnosti toho od Polska hodně žádaly: udržování vztahů, v nichž mělo Rusko privilegovaný status, splácení dluhů západnímu kapitálu, což předpokládalo pokračování obchodních vztahů se západem. Jinými slovy, velmoci požadovaly, aby polští dělníci dál podporovali břímě „povinnosti“ vůči ruskému i západnímu kapitálu.

Kapitál byl v krizi ve všech koutech světa. Zuřivá honička za zisky v podobě konkurence i spekulací všude postupně eliminovala ústupky, které vládnoucí třída dříve učinila, aby si získala jednu složku dělnické třídy. Na západě se nesnáze kapitálu vyznačovaly tím, že zmizela ideologie nekonečného růstu a likvidovaly se všechny participační programy, které vznikly na počátku krize. Kapitál se již nemohl zatěžovat složitými pokusy navnadit dělníky, aby zachraňovali systém. Nyní je již poměrně jasné, že má-li být systém spasen, stane se tak proti dělníkům a že politika na vládní i podnikové úrovni nebude reprezentovat žádné jiné zájmy než zájmy kapitálu. Jedinou funkcí institucí, jako jsou odbory, které dříve spolupracovaly na různých formách samosprávy a často ji iniciovaly, bude vyjednávat o propouštění, distribuovat minimální sociální dávky a administrovat chudobu. Třídní boj vyrostl do větší intenzity zejména v zemích jako Polsko, které spoléhaly na pokračování expanze světového kapitálu, a ekonomická krize je tak zasáhla v kritickém období jejich průmyslového rozvoje. Tak, jako je třeba se ptát, zda může buržoazní demokracie sehrát vůbec nějakou úlohu v zemích, jako je Španělsko a Brazílie, je také nutné ptát se, jestli má reforma v Polsku vůbec nějakou šanci, i když, jak bylo výše načrtnuto, třídní boj obrysy jedné takové reformy poskytl.

Můžeme být v pokušení domnívat se, že odpověď na tuto otázku leží ve východní větvi kapitálu. Mnozí lidé si myslí, že forma panství kapitálu v těchto zemích by mohla politickým řešením dodat větší dopad na skrytý pohyb kapitálu. Ve východním bloku a obzvláště v Rusku se vývoj kapitálu skrývá za institucionální fasádou, za samolibostí plánovacích ústavů a za nesmírným množstvím propagandy pr odukováné byrokraty, kteří jí zároveň nejnaivněji věří. V jistých ohledech lze polskou krizi chápat jako krizi celé východní větve kapitálu. Rusko zažívalo stejnou neschopnost adaptovat své struktury (i když velká část kapitálu překročila rovinu formálního panství), tutéž zaostalost zemědělské výroby (navzdory fasádě téměř úplné kolektivizace půdy) a stejné vnitřní konflikty ve třídě kapitalistů mezi zpátečníky obhajujícími totalitní politické metody a „pokrokáři“ hledajícími metody odpovídající reálnému panství kapitálu. Polovina polského obchodu se odehrávala se západem a tento fakt se občas používá k vysvětlení sociální krize v Polsku, ale pro Rusko to určitě neplatí. Byl to spíše pohyb samotného kapitálu, co podnítilo požadavky strukturálních změn, zahrnující „autonomii“ podniků, spolu se všemi debatami a vzájemnými boji mezi klany, jaké jsme viděli v Polsku. I v Rusku se rozvíjí tentýž třídní boj, který se projevuje zejména houževnatým odporem proti zvyšování produktivity a používá metody, které jsou stejně rozličné jako důmyslné. Z tohoto hlediska se zdá platné tvrzení, že polská krize by mohla poskytnout řešení krize ruského systému. Může být Polsko experimentálním polem pro reformu východní větve kapitálu?

Tato perspektiva bere do úvahy jen jednu část širšího problému kapitálu ve východní větvi. A k ruskému systému plánování se staví jako k modelu správy kapitálu, který je nadřazen západnímu modelu a který by s určitými úpravami mohl rozřešit problém, jenž kapitál na západě nedokáže, jak se zdá, vyřešit. To, co se dnes ve východních zemích děje, je do jisté míry dvojnásobným neúspěchem „socialistického“ systému – jmenovitě systému správy a rozvoje kapitálu (vykořisťování námezdní práce), který je založen na naprosté centralizaci a jejím důsledku, plánování celé ekonomiky. Ukázalo se, že tento systém je stejně neschopný provádět vnitřní změny a přizpůsobovat své politické a společenské struktury svému vývoji a technologiím jako každá západní „demokracie“ a tato neschopnost vede k vážným a nebezpečným politickým krizím. Navíc se ukázalo, že tento „socialistický“ systém nedokáže řešit ani předvídat stěžejní problém kapitálu, problém krizí, až už vůbec mu nedokáže čelit. Nedokáže právě to, co mělo ospravedlňovat existenci této společnosti, která údajně skoncovala s kapitalistickým systémem. Za fasádou a namyšleností půl století propagandy se ruské centralizované plánování (stejně jako jeho reformistický sociálně demokratický protějšek na západě) ukazuje být zcela ovládané reálným pohybem kapitálu. Zpomalení a zastavení růstu v Rusku je stejnou manifestací krize jako v každé jiné zemi. V Itálii, Španělsku, Brazílii, Velké Británii nebo Jižní Koreji by nikdo neuvažoval o tom, že dopady ekonomické krize jsou vinou režimu nebo nějaké vládnoucí politické frakce. Dnes nikdo netvrdí, že některá z těchto zemí má na krizi jiný lék než zničit odpor dělnické třídy proti většímu vykořisťování; a pokud se jí to nepovede čelit zkáze kapitálu.

Zarážející je, že od puče v Polsku je pro vládu téměř nemožné sledovat jasný kurs, volit mezi přímou represí a reformistickým přístupem. Analogickou situaci můžeme nalézt v západních demokraciích, které – neschopny rozhodně sledovat tu či onu cestu – se omezují na neustálé otálení. V Polsku v zásadě nelze použít cestu přímé represe – buď vnitřními metodami využívajícími odbory a/nebo policii, nebo vnějšími prostředky využívajícími ruskou intervenci – kvůli třídnímu boji (ve všech podobách), jenž učinil každou snahu utéct se k násilnému

řešení velice riskantní, spíše pro všechny škodlivou než prospěšnou a nebezpečnou pro nejistou rovnováhu jak na západě, tak na východě. Navíc opakovaným uplatňováním pozbyla na odstrašující síle. Co se reformistického přístupu týče, viděli jsme, že byl přítomen na všech rovinách. Od počátku zvažoval opatření odpovídající vyspělým kapitalistickým zemím, ale nic z nich nebylo, jelikož každá reforma byla polapena mezi mlýnskými kameny třídního boje a opozice ze strany privilegované složky třídy kapitalistů.

Na mezinárodní úrovni se den za dnem přijímala nová politika s ohledem na zmírnění napětí. Mezi východem a západem panovala zřejmá shoda poskytnout úvěry a pomoc v naději, že zamaskují selhání ekonomiky a zachrání, co se zachránit dalo: „V zájmu bankéřů je další rozšiřování finanční podpory Polsku... Kdyby peníze neposkytli, Polsko by nemuselo dostát stávajícím závazkům plynoucím z půjček, což by znamenalo značné ztráty pro několik velkých mezinárodních bank... Za současné situace si banky stěžují mohou vybrat něco jiného než dostat z tohoto složitějšího problému to nejlepší... Banky neočekávají, že by výsledkem současné vlny stávek byl dlouhodobý politický nebo ekonomický rozvrat“ (*Financial Times*, 27. srpna 1980). Polemika nad možnou intervencí Ruska říkala totéž. *Financial Times* z 27. listopadu 1980 konstatovaly: „Společným zájmem by mělo být, abychom zabránili anarchii a pak třeba eskalaci. To sice lze žádat zejména od Ruska, ale nyní by měl probíhat dialog mezi východem a západem o tom, co se děje. Nemožné není ani západní asistenční konsorcium výměnou za záruku větší svobody Polska.“ (Co taková „svoboda“ v kapitalismu znamená, jsme si již popisovali.) Jak ale poznamenal jiný článek z *Financial Times* s ohledem na Polsko a irácko-iránský konflikt: „Takové konflikty nejsou v ničím zájmu, a přesto nikdo neví jak je zastavit.“ A právě to nejjasněji vyvstává z každé situace zahrnující kapitál. Ať krize propukne kdekoli, bez ohledu na to, jaké specifické rysy charakterizují tento jednotlivý stát, setkáváme se s toutéž nejistotou mezi silami, které brání zájmy kapitálu, pohybem samotného kapitálu a třídním bojem. V každém případě se ve svých různých podobách projevuje třídní boj, ať už otevřeně nebo v podzemí, a to do takové míry, že máří dennodenní rozhodnutí přijímaná na ochranu zájmů vládnoucí třídy.

5. prosince 1980 *Financial Times* nabídly jasnou radu, co by měl kapitál v Polsku dělat: „Nejlepším způsobem jak si s Polskem poradit je internacionalizovat ho a usilovat o mírumilovné řešení cestou mezinárodní spolupráce.“

Internationalizace pomoci Polsku je příznáním slabosti společné oběma větvím kapitálu tváří v tvář ekonomické krizi a třídnímu boji. Závazku podpořit Polsko, aby se nestalo sudem střelného prachu, se nemohla zhostit jen jedna země, ale potřebovala spolupráci všech kapitalistických států. Je zřejmé, že „záchrana Polska“ znamenala záchranu polského kapitálu. Internationalizace byla hlavně a především společnou shodou, že je třeba porazit třídní boj a přimět tak dělníky, aby znovu akceptovali právní status svého vykořisťování v podmínkách platících pro „jejich“ zemi. Jelikož při návratu k „normalizaci“ vykořisťování šlo i o zisky, znamenal také ochranu všech ekonomických a finančních zájmů a příslib, že vše může pokračovat na bezpečném základě. Se všemi nutnými výhradami to lze přirovnat k mezinárodní spolupráci (včetně Ruska), která rozdrtila vzpouru španělských dělníků v letech 1936-37.

Polsko zažívalo stejnou intervenci. Díky kombinovanému efektu světové ekonomické krize, třídního boje a zablokování jakékoli reformy, země vytrvale směřovala k ekonomickému bankrotu. Dluhy, které měla vůči západu, i východu dosáhly rekordních výšin. Hrubý národní produkt poklesl během dvou let o 20%. V *Newsweek* ze 14. prosince 1981 jeden francouzský finanční expert předvídal monetární krizi, krizi platební bilance, krizi průmyslových struktur způsobenou závislostí na zahraničních trzích, jak co se týče zásobování, tak uplatňování finálních produktů, a zemědělskou krizi (typickou pro „nekapitalistické“ zemědělství) komplikovanou krizí ve vztazích mezi městem a venkovem. Jeho závěr zněl, že západ má „zájem a snad i povinnost snížit riziko možného nejhoršího krveprolití v Evropě od druhé světové války.“ Když takto mluví představitelé kapitálu, nemají na mysli světovou válku, ale krveprolití jako to, které ukončilo Pařížskou komunu, a jeho nesčetné a nepředvídatelné důsledky v moderním, industrializovaném světě.

Jestli vše ostatní selže, případně tento obtížný úkol Rusku, které pod rouškou obrany svých strategických a imperialistických zájmů slouží v této části světa jako hlídač pes kapitálu. Rusko však nebylo v postavení, aby mohlo zasáhnout přímo, jako to udělal v roce 1956 v Maďarsku nebo roku 1968 v Československu. Dimenze polského problému byly zcela odlišné. Polsko je jedenáctou ze světových mocností a tato země o 36 milionech obyvatel prožívala třídní boj, který trval osmnáct měsíců a který nešlo zadusit. Rusko navíc nemohlo zasáhnout, protože samo bylo uprostřed krize. Jak jsme již naznačovali, polská situace dále tlačila Rusko ke krachu. I Rusko stálo na prahu ekonomické reformy, jejíž počáteční rysy se objevily 1. ledna 1982, kdy došlo k významnému zvýšení cen. I ono tedy chápalo výhody mírumilovného řešení dosaženého spoluprací mezi kapitalismy, jak navrhovaly *Financial Times*.

Jaruzelského intervence 13. prosince 1981 byla fakticky uvítána jako poslední pokus vyhnout se nejhoršímu. „Reakce západu na činy polských úřadů jsou překvapivě klidné,“ komentovaly již 15. prosince tytéž *Financial Times*. Jeden německý bankéř došel k nedvojsmyslným závěrům pro kapitál: „Co říkám, může znít brutálně, ale myslím si, že polská vláda už dál nemohla vládnout zemi. Produkce uhlí se notně snížila, vývoz byl na pouhých 20% toho, co býval, země se prakticky zasekla. Teď vidím pravděpodobnost, že se Polsko vrátí k normálnějšímu fungování a to by mohlo být pro banky dobré.“ Ve skutečnosti západ i východ pomohly Jaruzelskému, aby si doma udělal pořádek. Dvojnásob zainteresované Rusko poskytovalo materiální pomoc armádě a policii při výkonu jejich mise pro kapitál. Rusko dohlédlo na to, aby přispěly země RVHP, zejména Východní Německo, které tou dobou bylo něco jako bohatý příbuzný a více než Rusko mělo přímý zájem na „normalizaci“ souseda odvedle (žádnou revoluční nůžku a více uhlí). Západ se rozohnil, aby „zachránil Polsko“ záplavou pokryteckých slz a nenávisti, které zpracovávala média. Fasáda humanitárních starostí se rychle vypařila a nahradily ji mrzké diskuse o „potravinové pomoci“, zvětšení dluhu, nových půjčkách a zuřivém souboji o trhy ve východních zemích. Jedno bylo jasné, nikdo neudělal ani to nejmenší, aby umenšil tvrdou represí, která dopadla na polské dělníky, nebo aby zastavil pokus „rozjet ekonomiku“, aby tak Polsko mohlo plnit své závazky vůči kapitalistickým zemím na západě i na východě.

Polsko nebylo při splácení dluhů největším opozdilcem. (Zadlužení v roce 1982 v miliardách dolarů: Brazílie 86, Mexiko 85, Jižní Korea 39, Argentina 38, Polsko 25.) Polský dluh trápil spíše západní Evropu než USA. Tím se vysvětlují rozdílné reakce na tzv. ekonomické sankce.

Starostí věřitelských bank nebyl ani tak „bankrot“, jak tolik vykřikovaly; za část jejich půjček se zaručily jejich vlastní vlády nebo speciální organizace. (Například v USA vláda rychle bankám vyplatila celou částku, kterou Polsko přečerpalo.) Jaruzelski byl pro banky spasitelem a finančně západ získal mnohem více než Rusko. 1. února 1982 *Financial Times* výslovně napsaly: „Západ má pravdu, když odmítá další obchodní úvěry a změny platebních kalendářů, a to nikoli, aby trestal, ale protože Polsko ve stavu hlubokého politického konfliktu je mnohem horší než Polsko, které je v rámci určitých mezí smířeno samo se sebou. Dříve či později to bude znamenat reformu.“

Tohle byla realita kapitálu, která se skrývala za všemi bombastickými řečmi. Mezinárodní kapitál čekal na uhašení požáru nebo alespoň na jeho zkrocení, aby mohl určit jak na finanční rovině vše zabezpečit. Tak jako ve vnitřních záležitostech Polska, mluvčími, těmi, kdo vyjadřovali přímé zájmy kapitálu, nebyli ani politici ani ekonomové, ale finančníci. Ministr Krzak, zástupce Polska ve všech rozhovorech zabývajících se zadlužením země, řekl: „Hovoříme společným jazykem odložení plateb, revolvingových úvěrů a akumulace úroků... Když jednáme se západními bankéři, o politice nikdy nemluvíme.“

Mezinárodní finančníci přitlačili Polsko ke zdi a pak se obraceli na své národní protějšky, aby splnily očekávaný úkol a tedy zajistily adekvátní sociální smír, aby se země znovu stala solventním klientem. (V září 1982 byla tato solventnost pořád pochybná, jelikož na 67% polských dovozů byla zapotřebí hotovost; v roce 1981 byla hotovost potřeba jen na 28%.) Jak jsme se již zmiňovali, za snížení poptávky po dovozovém zboží byl zodpovědný samotný ekonomický zmatek a pokles poptávky působil efektem kutálející se sněhové koule, jelikož nedostatek náhradních dílů nebo surovin poptávku dále snižoval. Polsko dokázalo začít se splácením části svých dluhů díky tomu, že vyváželo suroviny. Pokusům přeměrovat zahraniční obchod k zemím RVHP se povedlo přesunout pouze 9% z celku.

Cílem kapitálu je zvětšovat kapitál. Průmysl, který běží na polovinu své kapacity, nemůže generovat zisky potřebné k autofinancování a pro západní banky. Nicméně jediným kapitalistickým řešením polské krize bylo „znovu uvést stroj do chodu“. Tato situace ale nemohla pokračovat donekonečna. Aby mohl stroj „normálně“ fungovat, potřeboval pravidelné zdroje zásobování; potřeboval alespoň minimální konsensus ze strany dělníků, aby souhlasili se svým vykořisťováním. Úprava splátkového kalendáře v roce 1983 a váhavé sáhnutí po nových úvěrech, které měly odstartovat některé „moderní“ projekty, demonstrovaly odhodlání vyřešit ekonomickou krizi s pomocí mezinárodního kapitálu. Znamenalo to, že náklady na obnovu ponese polský proletariát a že proletariát v každé zemi bude stále více vykořisťován, aby poskytl finanční záruku za část ztrát uvalených na kapitál jako celek odloženými dluhy a novými úvěry. Momentálně kapitál v Polsku uhrál další bod. Má ale vyhráno? Vše je teprve třeba udělat: předně polští dělníci musí „normálně“ vyrábět (jmenovitě za podmínek patřících k dnešnímu kapitálu). V rozděleném světě, kde by bylo jednodušší dělníky přímo potlačit, mohla internacionalizace přijít přímými finančními kanály a rovněž kanály politickými. Spatřuje-li kapitál řešení polské krize v internacionalizaci, je to i cesta pro třídní boj – ale nikoli v podobě „solidarity s polskými pracujícími“, z níž nebude nic jiného než neúspěšný úmysl.

Dokud se každá větev kapitálu obává, že odezvy násilného střetu v Polsku by narušily křehkou rovnováhu jejich mocenských vztahů s vlastními dělníky, jsou v Polsku tvrdá řešení nepravděpodobná. Výsledek závisí na dopadech mezinárodní ekonomické krize, jejímž projevem je i polská krize. Rovněž závisí na bojích dělníků všude jinde, v jejich vlastních zemích. Ty jsou tou nejjistější cestou k internacionalizaci bojů v reakci na internacionalizaci jejich potlačování v Polsku.